

ЗАХОДИ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ БІДНЯЦЬКО-СЕРЕДНЯЦЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У ПЕРІОД ПІДГОТОВКИ МАСОВОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Б. Г. Носко

У 1927—1929 рр. будівництво соціалізму в нашій країні проходило в складній міжнародній і внутрішній обстановці, яка вимагала від Комуністичної партії і Радянської влади здійснення ряду заходів щодо зміцнення економічної і політичної могутності нашої держави.

Лінія партії на союз робітничого класу з середнім селянством при опорі на бідноту набула в той час особливого значення. Комуністична партія вжила ряд заходів, які посилили керівну роль пролетаріату, щодо селянства і забезпечили поступовий перехід останнього на шлях колективного сільського господарства, що базується на машинній техніці.

Одним із заходів, що сприяв зміцненню союзу робітничого класу з селянством і залученню його до будівництва соціалізму, було кредитування, яке поширилося в період підготовки масового колгоспного руху. Кредитування селянських господарств здійснювалось у вигляді кредиту грошми, машинами, насінням. До 1927 року сільськогосподарським кредитом у республіці видав Український сільбанк.

У 1927 році були створені окружні кредитспілки, або філіали сільськогосподарського банку, які в межах своїх округів кредитували селянські господарства¹. Перехід кредитування від Укрсільбанку до кредитспілок дав можливість місцевим партійним і радянським організаціям впливати на спрямованість кредитів, уникати перекручень класової лінії в цьому питанні.

У всіх сільбанках союзних республік у 1927 році були створені спеціальні фонди, з яких надавались селянській бідноті пільгові кредити. Грошова допомога бідноті збільшувалась з кожним роком.

Якщо в 1927 році сума коштів на кредитування селянських господарств України становила 48 млн. крб., то в 1928 році вона зросла майже до 67 млн. крб.², з яких 63 млн. крб. було видано селянським господарствам в період весняної посівної кампанії³, а в 1929 році — до 87 млн. крб.⁴

¹ Газ. «Вісті» орган Всеукраїнського Виконавчого Комітету Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, 2 квітня 1927 р., № 74 (1964).

² Газ. «Селянські вісті», орган Конотопського ОПК, ОВК і окр. Ради профспілок, 1 квітня 1928 р., № 26 (208).

³ Центральний партійний архів ЦК КП Укр. — філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, ф. 1, оп. 13, од. зб. 290, арк. 5.

⁴ Газ. «Вісті», 3 вересня 1929 р., № 203 (2696).

Наведені вище дані свідчать про те, як саме Радянська влада і Комуністична партія виконували рішення XV з'їзду партії, де зазначалось, що вся економічна політика пролетарської держави повинна всіма можливими заходами підтримувати бідняків і середняків села, обмежуючи експлуаторські прагнення куркульства¹, надавати селянству велику допомогу і, зокрема, кредитами, 40% яких видавались по лінії сільгоспкредиту бідняцьким господарствам, що становили в той час 40% усіх селянських господарств України².

Стимулююча роль сільськогосподарського кредиту в розвитку сільського господарства, і особливо його кооперування, в значній мірі залежала від правильної організації кредиту. Розвиток сільськогосподарського кредиту, в свою чергу був можливим тільки при активній кооперативній самодіяльності селянства, організації широкої мережі низових кооперативних об'єднань, бо тільки сільськогосподарські кредитні товариства могли довести кредити до селянського двору, за його призначенням зібрати вільні селянські кошти і спрямувати їх на кредитування сільського господарства.

Місцеві партійні і державні організації України піклувалися про створення широкої мережі периферійних низових сільськогосподарських кредитних товариств.

У Глухівському окрузі в 1927 році існувало 28 сільськогосподарських кредитних товариств, які нараховували 17 565 членів, а на 1.IV 1928 р. їх було 33 з 20 625 членами³.

У Сумському окрузі на 1. V 1927 р. налічувалось 40 сільськогосподарських кредитних товариств, які об'єднували 28 668 членів⁴, а в 1928 році — 62 товариства⁵.

У Конотопському окрузі на 1.X 1927 р. було 68 різних видів кредитних товариств, в яких нараховувалось 25 392 члени⁶.

Якщо по всій Україні в 1927 р. було 1 555 сільськогосподарських кредитних товариств, які охоплювали 1,1 млн. членів, то в 1928 році кількість їх зросла до 1900, а членів у них — понад 1,8 млн.⁷

Кількість кооперативних селянських дворів, охоплених кредитною кооперацією, безперервно зростала. Середній процент зростання кооперованих дворів по Україні в 1927 році, (порівнюючи з 1926 роком) становив 30%⁸.

Залучення селянських коштів (вступних, пайових внесків), вкладів у кредитні товариства в той час мало важливе значення для грошового кредитування селян, хоча в позичкових капіталах кредитних товариств ці кошти займали незначне місце. На Україні в 1927 р. із 100 млн. крб., що були в кредитному обігу сільського господарства, тільки 5 млн. крб., або 5%, становили селянські кошти.

У Сумському окрузі селянські грошові кошти становили лише 6%, а в Конотопському, Глухівському, Роменському округах понад 5%. Партійні і радянські організації провадили велику роботу по створенню необхідних фінансових фондів кредитних товариств. Особлива увага

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій, Пленумів ЦК, ч. II, Держполітвидав, 1953, стор. 350.

² Газ. «Селянські вісті», 11 квітня 1928 р., № 26(208).

³ Газ. «Червоне село», орган Глухівського ОПК, ОВК і окр. Ради профспілок, 7 липня 1928 р., № 31 (159).

⁴ Сумський облпартархів (далі СОПА), ф. 17, оп. 1, спр. 95, арк. 25.

⁵ Газ. «Плуг і молот», орган Сумського ОПК, ОВК і окр. Ради профспілок, 3 квітня 1928 р., № 39 (2050).

⁶ Газ. «Селянські вісті», 5 лютого 1928., № 2(184).

⁷ Газ. «Вісті», 10 червня 1928, № 134(2324).

⁸ Газ. «Селянські вісті», 5 лютого 1928, № 2(184).

приділялась масовим селянським вкладам, для чого, наприклад, пленум Сумського ОПК у своїх «Висновках і пропозиціях про практику сільськогосподарського кредиту», затверджених на засіданні пленуму від 26.IV 1928 року, вказав на необхідність... кредитним товариствам і споживчій кооперації надавати деякі пільги в одержанні кредиту і дефіцитних товарів постійним вкладчикам незалежно від розміру їх вкладів, за винятком куркулів¹.

Проте ці заходи не повинні були позначитись на кредитуванні бідноти. Основна маса кредиту видавалася в першу чергу бідноті, незалежно від наявності вкладу.

Важливим у збиранні селянських коштів на Україні був «Двотижневик вкладів», який провадився з 15 вересня до 1 жовтня 1927 року. Спочатку партійні і радянські організації провели велику підготовчу роботу. Були створені окружні комісії, що сприяли розвитку кредитних операцій, які відряджали в райони відповідальних працівників ОПК, профспілок, Сільбанку і ОФВ, що виступали перед робітниками фінансових органів, головами і членами правлінь сільськогосподарчих кредитних товариств ІРВК з доповідями про значення «Двотижневика вкладів», про сучасне фінансово-економічне становище держави і необхідність мобілізації вільних коштів населення для індустріалізації країни і розвитку сільського господарства.

Поряд з цим проводились наради працівників пошти, телеграфу, посередницьких ощадних кас, голів сільськогосподарських кредитних товариств і т. ін. Такі наради, наприклад, відбулися в Глухівському окрузі в м. Глухові, Новгород-Сіверську і Ямполі. Доповідачі зосереджували увагу нарад на форми, якими здійснюється мобілізація коштів населення: через ощадні каси, кредитні установи передплату державних позик, підкреслювали необхідність широкої популяризації вкладів, державних позик, тощо².

Вся ця робота допомагала провадити «Двотижневик вкладів». У Глухівському окрузі нові вклади внесли 1385 чоловік на загальну суму 70 847 крб. 38 коп., або 51 крб. 15 коп. на одного вкладника³, а на 1 квітня 1928 року сума вкладів становила вже 104 289 крб.⁴

У Конотопському окрузі в 1927 році вклади зросли з 36 188 крб. до 72 785 крб. по всіх товариствах. На одне товариство припадало 2 480 крб. вкладів, а по окремих від 50 до 20 тис. крб.⁵

У ощадних касах України щомісячні вклади зросли на 25 млн. крб. проти 12—13 млн. крб. які надходили раніше. Число вкладників по республіці досягло 270 тис. чоловік⁶.

Щоб стимулювати роботу кредитних товариств щодо обслуговування селянства, а також збирання вступних і пайових внесків Всеукраїнська Кооперативна спілка і союзний Наркомфін щорічно провадили конкурси на краще кредитне товариство і кращий збір пайових внесків. За кращу роботу кредитних товариств встановлювалися премії від 500 до 1500 крб., за кращий збір членських внесків — від 250 до 1000 крб. У першому конкурсі в 1927 році взяло участь близько 600 кредитних товариств Радянського Союзу, в тому числі і українських⁷.

¹ Сумський обласний партійний архів (надалі СОПА) ф. 17, оп. 1, спр. 42, арк. 106.

² Газ. «Червоне село», 22 серпня 1927, № 47(109).

³ Газ. «Червоне село», 12 жовтня 1927, № 51(113).

⁴ Газ. «Червоне село», 7 липня 1928, № 31(159).

⁵ Газ. «Червоне село», 20 жовтня 1927, № 53(115).

⁶ Газ. «Селянські вісті», 5 січня 1928, № 2(184).

⁷ Газ. «Селянські вісті», 12 квітня 1928, № 29(211).

У зв'язку з тим, що надходження пайових і вступних внесків значно збільшувало фінансові фонди кредитних товариств, ЦК КП(б)У в січні 1928 року дав вказівку Окресільспілкам збільшити пайові внески до 10 крб.¹, а в грудні 1928 року — до 15 крб. і вступні до — 3—5 крб. з пайщика².

Всі ці заходи сприяли збільшенню суми селянських коштів у кредитних товариствах України з 5 млн. крб. у 1927 р. до 12 млн. 400 тис. крб. у 1928 році⁴.

У 1927 році гострим для селянської бідноти стало питання дрібно-крамничного кредиту, за допомогою якого поліпшувався розвиток сільського господарства. Практично такий кредит бідняк міг одержати тільки за умови, якщо за нього поручиться інша особа, або давши в заставу майно. Це призводило до того, що бідняк без перуки багатого господаря (тобто куркуля) не міг одержати кредит і тому потрапляв у залежність до куркуля.

Розглядаючи це питання, бюро Сумського ОПК у своєму рішенні від 1.VI 1927 р. рекомендувало всім кредитним товариствам провадити виключно кредитування бідноти — пайщиків кредитної кооперації, а надалі, по мірі економічного зміцнення кооперації — і середняка, прагнути, щоб сума кредиту не перевищувала 10% власного капіталу особи, що одержує кредит.

У резолюції зазначалось, що розмір цього кредиту може збільшуватись по відношенню до власного капіталу залежно від фінансового становища товариства, досвіду його роботи і рішення правління Сумської кредитспілки⁴.

Аналогічні рішення приймалися й іншими партійними організаціями. Впровадження в життя цих рішень в інтересах бідняків і середняків згуртовувало їх і на боротьбу проти куркульства.

Комуністична партія України приділяла велику увагу забезпеченню селянських господарств машинами в кредит, постачання яких з кожним роком зростало.

Так, у 1927 році селам України було надіслано машин на 28 млн. крб., а вже у 1928 році — на 43 млн. крб.⁵.

У Конотопському окрузі в 1927 році продали машин на 495 623 крб., а в 1928 році — на 686 858 крб.⁶, у Сумському окрузі в 1927 році — на 127 133 крб., в 1928 році — на 302 000 крб.⁷, у Глухівському окрузі в 1927 році — на 240 633 крб., в 1928 році, — на 460 100 крб.⁸. Одержували машини в кредит в першу чергу об'єднані бідняцькі господарства. Щоб полегшити бідноті погашення позики, партія і Радянська держава дозволили оплачувати кредит в розстрочку: 15% вартості машин — не пізніше 30 листопада 1929 року, 20% — не пізніше 30 листопада 1930 року, 30% — не пізніше 30 листопада 1931 року, а останнє — не пізніше 30 листопада 1932 року⁹.

Така форма кредитування давала можливість бідняцьким госпо-

¹ Газ. «Селянські вісті», 5 січня 1928, № 2(184).

² Газ. «Селянські вісті», 10 січня 1928, № 2(281).

³ Газ. «Вісті», 10 червня 1928, № 134(2324).

⁴ СОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 98, арк. 142.

⁵ Газ. «Селянські вісті», 1 квітня 1928, № 26(208).

⁶ Газ. «Селянські вісті», 1 травня 1929, № 33(312).

⁷ СОПА, ф. 17, оп.1, спр. 111, арк. 124.

⁸ Газ. «Червоне село», 20 листопада 1928, № 73(201).

⁹ Газ. «Селянські вісті», 26 лютого 1928, № 16 (198).

дарствам позбавитись залежності від куркульських господарств і стати на ноги. Щоб надати допомогу мільйонам мас селянства України в придбанні складних сільськогосподарських машин і стимулювати об'єднання бідняцьких і середняцьких селянських господарств в різні форми кооперативних об'єднань, партія і уряд УРСР збільшили машинне кредитування з 4 млн. крб. у 1927 році до 14,5 млн. крб. у 1928 році. При цьому довгостроковий кредит для придбання машин на суму 8,5 млн. крб. надавався бідняцьким і середняцьким об'єднанням¹.

Зустрічалися випадки, коли куркулі під маскою «бідняка», а іноді й разом з біднотою організовували машинні товариства, одержували в кредит машини, а потім розвалювали машинні товариства і ставали власниками машин, використовуючи їх для експлуатації бідноти.

Відзначаючи це VI Сумська окружна партійна конференція в своїй резолюції підкреслила, що «... правильне регулювання кредитування повинно вестись з точки зору стимулювання до об'єднання в колективи малосільних селянських господарств»².

У рішеннях від 28 березня і 11 квітня 1928 року на інформацію Кредитспілки про виконання директив ОПК щодо припинення будь-якого кредитування куркулів і заможних селян бюро Сумського ОПК констатувало, що райкоми своєчасно не перевірили роботу Кредитспілки і товариств на місцях, внаслідок чого допущено грубе порушення політики партії в галузі машинного кредитування на селі. Про це свідчить той факт, що 18% усіх машин, надісланих на село в зв'язку з посівною кампанією, потрапило до рук заможних і куркульських елементів, причому 34% цієї кількості машин відпущено в кредит. Квітневий пленум Глухівського ОПК 1928 р., розглядаючи питання посівної кампанії, підкреслив, що найважливішим завданням фракції Кредитспілки і РКП є своєчасна і правильна реалізація машинних кредитів серед колективів бідняцьких об'єднань. Відповідальність за це пленум поклав на РКП і фракцію Сільгоспспілки³.

Одним із серйозних недоліків у роботі сільськогосподарських кредитних товариств України було те, що грошовий і машинний кредити, як метод кооперування сільського господарства, використовувалися недостатньо.

Більшість кредитних товариств вбачали в складних машинах тільки товар, а не організуючий засіб виробничого процесу бідняцьких середняцьких господарств, внаслідок чого допускали серйозні помилки в машинному кредитуванні.

У вересневій постанові 1929 р. на доповідь Конотопського ОПК ЦК КП(б) України відмітив, що поряд з досягненнями в роботі окружної партійної організації є істотні недоліки. ОПК не забезпечив необхідних умов для розгортання самокритики і мобілізації широких мас на боротьбу з перекрученнями класової лінії і великими недоліками в роботі. У ряді товариств соціальне становище тих, кому надавався кредит, визначали приблизно, а партійні організації і КНС не реагували на випадки, коли кредитом обслуговувались куркульські господарства. Наприклад, за даними Кустовецького товариства під час фінансування весняної посівної кампанії 1929 р. куркулі одержали лише 5%

¹ Газ. «Селянські вісті», 11 березня 1928, № 20 (202).

² Сумський ОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 86, арк. 101.

³ Газ. «Червоне село», 14 квітня 1928 р. № 19(147).

кредиту, перевірка ж показала, що їм видано 23%, за звітом Шаповалівського товариства — 4%, а фактично — 10%¹.

Виходячи з настанови партії про те, що сільськогосподарський кредит повинен стати могутнім засобом виробничого кооперування селянських господарств, окружні партійні організації спрямували свою роботу на ліквідацію недоліків у цьому питанні.

У Сумській окрузі в 1928 році сільськогосподарським артілям і товариствам було видано 43% всіх кредитних асигнувань. А вже в першому кварталі 1929 року сума кредитів, наданих колгоспам, зросла до 56%².

Така політика кредитування сприяла зростанню різних форм колективних господарств. Якщо в 1927 р. на Україні було 9 тис.³ різних таких об'єднань, то весною 1928 р. їх стало понад 11 300⁴.

З коштів кредитспілки в Сумському окрузі бідняки одержали 59% кредиту, середняки — 39%, куркулі — 0,8%. Ці цифри свідчать, що партійні і радянські організації під керівництвом ОПК виправили хиби допущені в минулому, коли куркулі одержували 18% кредиту. Тепер основну масу кредиту одержувала біднота⁵.

У 1928 році на Україні передбачалось засіяти різними культурами 21 млн. га. Щоб виконати це завдання партія і уряд УРСР виділили кредит на посівну кампанію — 20 млн. крб.⁶.

Велику роль у кредитуванні селян відігравав Укрсільбанк. З 20 млн. крб. у першому та другому кварталах Укрсільбанк видав 3 млн. крб. на поставку і виробництво насіння, 1900 тис. крб. на насіння для округів, що потерпіли від стихійного лиха, 1 млн. крб. — на організацію прокатних пунктів, 9 млн. крб. — на машинопостачання, 1 млн. 200 тис. крб. — на кредитування бідноти хлібом, 516 тис. крб. — на придбання робочої худоби і т. ін.⁷.

Така значна кредитна допомога трудовому селянству зміцнювала бідняцько-середняцький блок і витісняла куркульські елементи, посилювала активність бідняцько-середняцьких мас у боротьбі з куркульством, а також сприяла зростанню їх свідомості і культури ведення сільськогосподарського виробництва, викликала зацікавленість до суспільної власності і створювала сприятливі умови для залучення в різні кооперативні господарства нових верств селянства.

Саме під час весняної посівної кампанії, як ніколи, зріс потяг селян до колективних господарств. На Україні було створено 1700 нових статутних колективів і багато нестатутних колективних об'єднань для суспільного користування машинами, худобою і т. д.⁸. У Конотопському окрузі, наприклад, кількість колективних об'єднань зросла на 100% і на 1 травня 1928 року становила 88 колективів⁹. Цей процес свідчить про те, що за Радянської влади кооперація стала основною і головною ланкою будівництва на селі, яка здатна охопити всі важливі галузі політичного, економічного і культурного життя сільського населення.

У цій статті немає можливості дати глибокий аналіз і висвітлити діяльність партійних організацій щодо зміцнення і розвитку кредитної системи в розглянутий період, як найважливішого засобу, що зміцнює

¹ Газ. «Селянські вісті», 25 вересня 1929 р., № 91 (370).

² СОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 109, арк. 229.

³ Газ. «Селянські вісті», 21 квітня 1928 р., № 31(213).

⁴ Газ. «Селянські вісті», 31 травня 1928 р., № 40(222).

⁵ Сумський ОПА, 17, оп. 1, спр. 109, арк. 230.

⁶ Газ. «Селянські вісті», 1 квітня 1928 р., № 26(208).

⁷ Газ. «Селянські вісті», 23 лютого 1928 р., № 15(197).

⁸ Газ. «Селянські вісті», 22 квітня 1928 р., № 31(213).

⁹ СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 102, арк. 199.

союз робітничого класу й селянства і спрямовує мільйонні маси селянства на шлях соціалістичного розвитку.

З усього сказаного можна зробити такі висновки.

По-перше, кредитна система, сприяючи розвитку кооперативного будівництва, створювала економічну і політичну базу для суспільних зв'язків, нових взаємовідносин між містом і селом, за яких посилювалась керівна роль міста, зміцнювався зв'язок між соціалістичною промисловістю і сільським господарством, а це означало, що робітничий клас одержував можливість не тільки вести за собою село, але й спрямовувати його розвиток на соціалістичний шлях.

Все це в свою чергу створювало об'єктивні умови для дальшого зміцнення союзу робітничого класу з трудовим селянством, при керівній ролі союзу робітничого класу на чолі з Комуністичною партією.

По-друге, здійснюючи кредитування у сфері обігу, партійні організації залучали широкі маси селянства до активної і свідомої участі в торгових коопераціях, прищеплювати їм навички колективного управління і громадського контролю, залучали селянство до культурної торгівлі, без чого був неможливим перехід до соціалізму.

По-третє, сільськогосподарська і кредитна кооперація цим підготувляла селян до вищої форми виробничого об'єднання — колгоспів.

Перехід же радянського села до крупного соціалістичного господарства, заснованого на машинній техніці, як підкреслюється в Програмі КППРС, означав велику революцію в економічних відношеннях, в усьому укладі сільського життя¹.

Цей перехід став можливим тільки на базі суцільної колективізації і ліквідації куркульства як класу, що означало заміну старих буржуазних виробничих відносин у сільському господарстві, що породжували капіталістичні елементи, новими, соціалістичними відносинами, які відкривали широкий простір для розвитку продуктивних сил сільського господарства.

¹ Див. Матеріали XXII з'їзду КППРС, Держполітвидав, 1962 р., стор. 328

ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИСТЯКІВСЬКОЇ¹ ПАРТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В ГАЛУЗІ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Ш. Ф. Агєєв, О. П. Єрмаков

Здійснення ленінського кооперативного плану стало складовою і невід'ємною частиною загального плану побудови соціалізму в СРСР. В. І. Ленін вчив, що соціалістичне перетворення дрібного селянського господарства на крупне можливе лише через кооперацію, яка дозволяє практично здійснити побудову соціалізму, «... щоб кожний дрібний селянин міг брати участь в цій побудові»².

Вивчення досвіду КПРС у проведенні колективізації сільського господарства й зміцненні колгоспного ладу має і в наші дні велике історичне та практичне значення. Чималий інтерес становить досвід місцевих партійних організацій щодо перетворення в життя лінії партії по соціалістичному перетворенню виробничих відносин на селі.

У цій статті робиться спроба показати практичну діяльність Чистяківської партійної організації у колективізації сільського господарства.

Перші сільськогосподарські виробничі кооперативи виникли в Чистяківському районі у 1920 р. Це були комуни села Петропавлівки та хутора Завертайло. Комуна на хуторі Завертайло в 1922 р. була перетворена в ТОЗ³, а Петропавлівська комуна проіснувала до 1930 р. і в період суцільної колективізації була перетворена в сільгоспартіль.

У 1922—1923 рр. в районі було створено декілька ТОЗів і сільськогосподарських артільей — в Андріївці, Веселому, Грабовому, Ремовці, Степанівці, Шишовці та ін. Але в більшості це були слабкі і нежиттєздатні кооперативи. До їх керівництва часто пробирались куркулі, які зсередини підточували суспільне життя і розкрадали артільне господарство. Особливо характерним це було для Андріївської артілі, де куркулі, що захопили керівництво, грубо порушували установлені норми колективного життя⁴.

У зв'язку з неблагополучним станом у ряді сільськогосподарських кооперативів Чистяківський райком партії змушений був у грудні 1924 р. прийняти рішення про розпуск тих, «... які мають в своєму складі небезпечний елемент», тобто куркулів. У першу чергу були розпущені Андріївська сільськогосподарська артіль і ТОЗ на хуторі Завертайло.

У 1925 р. в Чистяковському районі нараховувалось 14 сільськогосподарських кооперативів з них: дві комуни, 11 артільей та один ТОЗ.

¹ 16 липня 1964 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР м. Чистяково перейменовано в м. Торез (див. «Правда України», 16 липня 1964 р.

² В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 413.

³ ТОЗ — товариство по сумісній обробці землі.

⁴ Донецький обласний державний архів (ДОДА), ф. 2526, оп. 1, спр. 7, арк. 1.

Вони об'єднували 138 селянських дворів (547 працездатних селян). У середньому на один кооператив припадало менше ніж 40 працездатних селян. Чотирнадцять кооперативів мали лише дев'ять тракторів¹.

Чистяківській партійній організації велику допомогу щодо соціалістичного перетворення сільського господарства, організації бідноти на боротьбу з куркульством надавали комітети незаможних селян, створені влітку 1920 р., яких у районі було 31². Багато з них стали ватажками сільської бідноти. Наприклад, Степанівський КНС, очолюваний комуністом, колишнім ковалем шахти № 23 Я. Кисельовим³, користувався великим впливом серед бідняцько-середняцької частини села.

Бюро райкому партії в травні 1925 року відзначило серйозні хиби в діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів. Воно визнало за необхідне розпустити ще декілька колгоспів і проявляти особливу обережність при створенні нових колективних господарств. До цього спонукала нездорова тенденція частини селян, яка намагалася створити колгосп «на годину» щоб закріпити кращі ділянки землі, що відбиралися в рудуправлінні⁴.

Незважаючи на слабкість колективних господарств, ідея колективної праці серед селян Чистяківського району знаходила все більше прихильників. З кожним роком на селі посилюється поляризація класових сил: з одного боку — пролетарська частина села, з другого — куркулі. Середняк з кожним роком все рішучіше виступає проти куркульства. Особливо це виявилось під час перевиборів до сільських Рад у лютому 1927 року, на яких селянська біднота і середняки одержали значно більше місць в Радах, ніж у 1926 році. Приблизно в половині сільських Рад вони одержали переважну більшість голосів. Але у селі Грабово куркулі зуміли загітувати на свій бік середняцькі маси, що проявили політичну нестійкість, і домоглися більшості місць у Раді. Подібне спостерігалось в селах Андріївці, Петропавлівці та Ремівці⁵.

У перші роки Радянської влади окремі куркулі діяли дуже хитро. Вони добивалися пільг та привілеїв як «показові культурні господарства», створювали удавані «товариства» тощо.

Наприклад, куркуль Соломахін із села Орлов-Іванівки, що мав до революції 250 десятин землі, млин, олійницю та крамницю роздрібної торгівлі, зумів одержати в Дебальцівському та Юзівському земельних відділах свідоцтво про те, що його господарство є «культурно-показовим» і має право на пільги. У листопаді 1924 року він створив ТОЗ, в який увійшла його численна рідня — 10 сімей. До 1928р. це «товариство» об'єднувало 16 сімей⁶. Господарство сім'ї Соломахіна перевищувало за своїм обсягом всю власність останніх членів «товариства», разом узятих. Соломахін залучав для маскування до свого лжетовариства і батраків, яких всіляко експлуатував. Не маючи худоби та реманенту вони виплачували у вигляді «паю» значну частину одержаних у ТОЗі

¹ Партійний архів Донецької області (ПАДО), ф. 4692, оп. 1, спр. 99, арк. 2.

² ПАДО, ф. 326, оп. 20, спр. 13, арк. 39.

³ Я. Кисельов був по-звірячому вбитий куркулями в Ремівській балці на дорозі з Чистяково до Степанівки. Тіло Я. Кисельова поховано там, де тепер пам'ятник героям громадянської та Великої Вітчизняної війн (на розі вулиць ім. Енгельса та Піонерської).

⁴ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, стор. 82, арк. 24.

⁵ Там же, стор. 328, арк. 16.

⁶ ПАДО, ф. 9, оп. 1, спр. 600, арк. 2—5.

прибутків. В наслідок цього в 1925—1926 роках із загального прибутку «товариства» 9744 крб. Соломахін одержав 6275 крб¹.

Від Соломахіна також залежало багато селян Орлов-Іванівки та ряду околишніх сіл. Він не гребував підкупом окремих нестійких радянських працівників. Його лжетовариство на сільськогосподарських повітових конкурсах одержало дві премії «За високу культуру землеробства»².

У 1927—1928 господарському році виникли труднощі з заготівлею хліба. Причиною був неврожай на півдні України та Північному Кавказі і куркульський саботаж. У цей час Соломахін приховав лишки зерна від держави і, скориставшись продовольчими труднощами в країні, продавав хліб за спекулятивними цінами. За спекуляцію продовольством у нього реквізували 11 тис. пудів зерна. 20 лютого 1928 р. Чистяківський виконком районної Ради депутатів трудящих визнав соломахінське «товариство» фальшивим, і його розпустили. У квітні 1928 року селянська біднота та батраки села Орлов-Іванівки створили новий ТОЗ, який одержав назву «Незаможник»³.

Велику допомогу в підвищенні культурного рівня і політичної свідомості трудівників села надавав робітничий клас, що організував шефську допомогу селу. Організації шефської допомоги селу партія приділяла особливу увагу.

Гірники Чистяківського району шефську допомогу селянам подавали ще в 1920 році. Але ця робота спочатку провадилась нерегулярно. 28 серпня 1926 р. Чистяківський райком партії провів спеціальну районну конференцію з питань шефства над селом. Конференція ухвалила через шефську допомогу ще тісніше згуртувати трудящі маси навколо Радянської влади, добитися повної політичної ізоляції куркульства, надавати всебічну допомогу виробничим сільськогосподарським кооперативам, зміцнювати зв'язки шахтарів з селянами, допомогти селянам організувати в селах клуби, хати-читальні, налагодити антирелігійну пропаганду⁴.

За кожним селом були закріплені партійні осередки промислових підприємств. За їх допомогою до 1928 р. у селах Чистяківського району було створено 10 клубів та 8 хат-читальень, які були забезпечені радіоприймачами. Загальна кількість книг у хатах-читальнях сіл району досягала 12 000 екземплярів. Промислові партосередки взяли активну участь у проведенні в селах «Дня врожаю»⁵.

Розвиток сільськогосподарської виробничої кооперації у 1926—1928 рр. йшов повільно, головним чином за рахунок створення нижчих форм кооперації — ТОЗів та машино-тракторних товариств⁶. У 1928 р. в районі була одна комуна, три сільськогосподарських артілі, 13 ТОЗів та 10 машино-тракторних товариств. Всі кооперативи об'єднували 294 селянських двори, 184 бідняцьких, 62 батрацьких та 48 середняцьких⁷.

У 1929 р. темпи кооперування селянських господарств у Чистяківському районі помітно посилились. За перші 8 місяців 1929 року в кооперативи вступило ще 227 селянських господарств, у тому числі 190 бідняцьких⁸. На перше вересня 1929 року всіма формами сільськогос-

¹ ПАДО, ф. 9, оп. 1, спр. 600, арк. 4—5.

² Там же, арк. 6.

³ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, спр. 465, арк. 1.

⁴ Там же, спр. 306, арк. 1.

⁵ Там же, спр. 622, арк. 22.

⁶ Машино-тракторне товариство — кооперативне об'єднання селян по спільному використанню тракторів та інших сільськогосподарських машин.

⁷ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, спр. 622, арк. 19.

⁸ Там же.

подарської виробничої кооперації було об'єднано близько 20% всіх селянських господарств району¹.

Восени 1929 р. у республіці, як і по всій країні, в колгоспному русі розпочався новий етап, характерною особливістю якого був масовий вступ до колгоспів селян-середняків. На початку 1930 р. процес колективізації все більш набуває характеру суцільного. У відповідності з постановою ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. «Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву» Україна була віднесена до другої групи районів, де намічалось завершити в основному колективізацію до весни 1932 року. Проте в січні-лютому 1930 р. колективізація на Україні проводилась не виправдано швидкими темпами. До середини лютого 1930 р. на Україні в колгоспи вже вступило 58,5% селян².

У Чистяківському районі темпи колективізації були вищими від середніх темпів по Україні. На початок березня 1930 р. в районі вже об'єдналось в колгоспи понад 78% селянських господарств і 85,8% земельної площі³. Погоня за високими процентами колективізації супроводжувалась грубими порушеннями ленінського принципу добровільності вступу селян до колгоспів. Уповноважений Чистяківського райвиконкому по колективізації на хуторі Розсипнянському примушував селян вступати до колгоспу під загрозою конфіскації майна та вислання з району. На хуторах Костенко та Шапошниково міліціонер Хорунжий та уповноважений райвиконкому, не зважаючи на процес уповноваженого сільради, під виглядом розкуркулювання відбирали хліб та худобу у трудящих селян⁴. На хуторі Греково-Тимофіївка представник райвиконкому Шкуренко та Шмигулін організували ТОЗ. Через два дні вони знову прибули на хутір і скликали збори, на яких заявили, що треба ТОЗ реорганізувати в сільгоспартіль. Через два дні на хутір прибув ще один представник і запропонував селянам приєднатися до комуні села Петропавлівки. За цю пропозицію з 57 селян, присутніх на зборах, проголосувало сім чоловік. Тоді представник райвиконкому пригрозив, що десять чоловік із тих селян, які не голосували за приєднання до Петропавлівської комуні, він заарештовує, а решта буде вислана з району. Після цієї погрози частина селян залишила збори. Останні 29 чоловік залишилися і одностайно ухвалили приєднатися до Петропавлівської комуні⁵.

Подібних прикладів грубого порушення ленінських принципів кооперування селянських господарств було немало і в інших районах країни. Вони завдали великої шкоди соціалістичному перетворенню сільського господарства. У постанові ЦК ВКП(б)У від 14 березня 1930 р. «Про боротьбу з викривленнями партлінії в колгоспному русі» вказувалось, що допущені перекручення партійної лінії стали основним гальмом дальшого росту колгоспного руху і прямою допомогою класовому ворогові⁶.

Помилки в колгоспному будівництві викликали незадоволення у значної частини селян. Почався масовий вихід нестійкої частини селян з колгоспів. Штучно утворені «паперові» колгоспи розпалися. Процент колективізації знизився. Такі явища мали місце і в Чистяківському районі. У 20 селах було подано 950 заяв про вихід з колгоспів. В окремих

¹ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, спр. 974, арк. 5. Підраховано авторами.

² Газ. «Комуніст», орган ЦК КП(б)У, 5 березня 1930 р.

³ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, спр. 750, арк. 3.

⁴ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, спр. 750, арк. 3.

⁵ Там же.

⁶ КПРС в резолюціях..., ч. II, 1954, стор. 670.

селах відбулися заворушення селян, які розбирали усуспільнену худобу, насіння та реманент. У заявах про вихід із колгоспу більшість селян писала, що їм не було відомо про добровільність вступу до колгоспів¹. Процент колективізації селянських господарств в районі різко знизився. 4 квітня 1930 р. він становив тільки 29,3%².

Помилками допущеними при колективізації, намагались скористатися куркулі. Вони підпалювали, пошкоджували артільне майно. Так, зимою 1930 р. в артіль імені 11-річчя Червоної міліції куркулі поламали трактор³. Посилилась куркульська агітація проти колгоспів. У Розсипнянську артіль восени 1930 р. поштою надійшла листівка, в якій селян закликали виходити з артілей, розбирати худобу, насіння, фураж. У листівці говорилось, що «в багатьох районах Радянська влада повалена і там уже немає комуністів»⁴.

Та ні диверсії, ні брехня, ні наклепи класових ворогів не змогли перешкодити колгоспному будівництву. Негативні наслідки перекручень ленінської партійної лінії в колгоспному будівництві поступово усувалися. На початок 1932 р. у Чистяківському районі основна частина селян вступила до колгоспів. Колгоспи в цей час об'єднували 77% селянських господарств. У районі було створено 24 сільськогосподарські артіль та дві комуні. У 1931 р. план осінньої сівби колгоспами району був виконаний на 103,2%, а річний план по хлібозаготівлі — на 111,8%⁵.

На землях державного фонду було створено десять радгоспів. У 1932 р. колгоспи і радгоспи засіяли 98,8% всієї орної землі району⁶. Це означало перемогу соціалістичних відносин на селі.

Успішній побудові колгоспів та поліпшенню організації колгоспного виробництва в значній мірі сприяло створення машино-тракторних станцій. МТС відіграли велику роль у технічній реконструкції сільського господарства та ліквідації його віковичної відсталості. Для обслуговування колгоспів Чистяківського району було створено дві МТС—Чистяківська (1930) та Софіно-Бродська (1932 р.). При МТС навесні 1933 р. за рішенням січневого Пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) були створені політвідділи. Вони відіграли важливу роль в організаційно-господарському зміцненні колгоспів, у викорчовуванні класово ворожих елементів, у створенні і зміцненні партійних та колгоспних осередків у колгоспах, у посиленні партійного керівництва колгоспним будівництвом.

На кінець 1932 р. число сільських партійних осередків порівняно з 1929 р. виросло в два рази—з 9 до 18, а чисельність комуністів—з 200 до 342 чоловік⁷. Однак партійні осередки в селах у перші роки колективізації були слабкими. Райком партії на допомогу їм створив партійні групи комуністів, які працювали на шахтах, а жили в селах. Для сіл, де не було комуністів-шахтарів, промислові партійні осередки створювали спеціальні шефські партійні групи, які підтримували постійний зв'язок з сільськими партосередками та надавали їм практичну допомогу в зміцненні колгоспного ладу.

У період проведення суцільної колективізації в селах навколо Чистяково проживало 32,5% робітників. У зв'язку з цим партійні, профспілкові та комсомольські осередки шахт періодично проводили тут відкриті партійні, комсомольські та робітничі збори, засідання шахтових комітетів, урочисті вечори, організовували виступи художньої само-

¹ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, спр. 750, арк. 3.

² ПАДО, ф. 99, оп. 1, спр. 252, арк. 63.

³ Газ. «Горняк», орган Торезького міського КП України, 2 лютого 1931 р.

⁴ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, спр. 748, арк. 16.

⁵ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, спр. 840, арк. 3.

⁶ Там же, спр. 920, арк. 47.

⁷ ПАДО, ф. 99, оп. 1, спр. 252, арк. 15.

діяльності, лекції тощо. У всіх цих заходах брали участь селяни, що підвищувало їх політичну активність та культурний рівень.

У роки суцільної колективізації сільського господарства шахти району ще більше посилили шефську допомогу селу. Тепер вона була більш дійовою. Наприклад, навесні 1932 р. підприємства-шефи допомогли відремонтувати колгоспникам сільськогосподарський реманент. Шахтарі і члени їх сімей допомагали колгоспам пропалювати та збирати врожай. У 1932 р. на колгоспних полях робітники шахт виробили 4 тис. трудовнів, а в 1933 р. разом з домогосподарками та учнями шкіл — понад 100 тис. трудовнів¹.

Зростання і організаційно-господарське зміцнення колгоспів зустрічало на своєму шляху чимало труднощів. В МТС і колгоспах району відчувався гострий недостаток кадрів агрономів, зоотехніків, механіків, трактористів, комбайнерів та шоферів, слабо впроваджувались досягнення агрозоотехнічної науки. XV Чистяківська партійна конференція, що проходила в січні 1934 р., накреслила заходи щодо підготовки кадрів спеціалістів сільського господарства і широкого впровадження агрозоотехнічних заходів у сільськогосподарське виробництво.

У 1934 р. при Чистяківській МТС були створені курси трактористів і комбайнерів. За рік вони підготували 120 механізаторів, а в 1936 р. — 249, в тому числі 30 жінок-трактористів². Пізніше підготовка кадрів механізаторів в районі стала ще ширшою. У МТС, колгоспи і радгоспи почали прибувати спеціалісти з вищою освітою — агрономи, зоотехніки, механізатори. У 1937 р. в районі вже працювало 35 агрономів і зоотехніків, в той час як в 1931 р. їх було лише п'ять³.

Колгоспе будівництво в районі відбувалось і в роки другої п'ятирічки. У 1937 р. в колгоспи вже об'єдналось 87% селянських господарств⁴. Сільськогосподарське виробництво міцно стало на шлях соціалістичного розвитку. Здійснення суцільної колективізації та ліквідація останнього оплоту капіталізму на селі — куркульства — мало характер справжньої революції в сільському господарстві. «Перехід радянського села до крупного соціалістичного господарства, — говорить в Програмі КПРС, — означав велику революцію в економічних відносинах, в усьому укладі життя селянства. Колективізація назавжди визволила село від куркульської кабали, від класового розшарування, від розорення та злиднів. На основі ленінського кооперативного плану одвічне селянське питання було по-справжньому розв'язане»⁵.

¹ ПАДО, ф. 4692, оп. 1, спр. 920, арк. 59.

² ПАДО, ф. 99, оп. 1, спр. 434, арк. 28.

³ Там же, арк. 27.

⁴ Колективізація сільського господарства в районі практично була закінчена, тому що близько 10% селянських господарств не мали польових наділів, працездатне їх населення працювало на шахтах.

⁵ Програма КПРС. Держполітвидав, К., 1962, стор. 34—35.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ХАРКОВА ЩОДО
ПОСИЛЕННЯ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
КОМУНІСТІВ У РОКИ ДРУГОЇ П'ЯТИРІЧКИ
(1933—1937 рр.)

О. О. Воскресенський, Є. О. Бондарєв

На всіх етапах свого розвитку Комуністична партія надавала і надає великого значення ідейно-політичному вихованню як своїх членів, так і всіх трудящих, бо саме від цього в значній мірі залежить їх політична стійкість і переконаність, рішучість і активність у боротьбі за здійснення планів соціалістичного будівництва.

Перетворюючи в життя план другої п'ятирічки, партійні організації особливо наполегливо боролись за піднесення ідейно-політичної роботи. XVII з'їзд партії як основне політичне завдання (поряд з іншими) другого п'ятирічного плану висунув боротьбу за перетворення всіх трудящих країни на активних і свідомих будівників соціалістичного суспільства¹.

У цьому відношенні безперечний інтерес являє робота партійних організацій Харкова щодо забезпечення ідейно-політичного зростання комуністів, тим більш, що в історико-партійній літературі ця тема не висвітлена. В цій статті коротко розглядаються основні напрямки та форми ідейно-виховної роботи, які застосовували партійні організації Харкова в той час, — партійна освіта і робота агітколективів, показується їх розвиток і удосконалення.

* * *

Щоб залучити трудящих до активної боротьби за освоєння і впровадження нової техніки як основного фактора в роботі по завершенню технічної реконструкції країни, треба було насамперед піднести їх політичну активність, виховати з робітничого середовища людей, що знають справу, справжніх організаторів виробництва. Найважливішим засобом ідейно-виховної роботи партійних організацій була система партійно-політичної освіти.

У 1933—1934 навчальному році мережа партійної освіти набула чіткішої форми і ділилася на 3 ланки².

Низова ланка включала кандидатські школи, гуртки по вивченню програми і статуту і найважливіших рішень партії, гуртки поточної політики, початкові школи по вивченню лєнінізму.

Середня ланка — вечірні радпартшколи (ВРПШ), марксистсько-лєнінські гуртки, гуртки по вивченню окремих творів класиків марксизму, курси-наради партактиву.

¹ «КПСС в резолюциях...», ч. III, стор. 220.

² «В помощь партучебе», ж. ЦК и МК ВКП(б). Партиздат, М., 1933, № 16, стор. 10—16.

Вища ланка — розрахована на районний та обласний актив. Сюди входили вечірні комвузи, вечірні курси марксизму-ленінізму та ін. При стаціонарних курсах марксизму-ленінізму проводились епізодичні 3—5-денні семінари.

У практиці політосвітроботи застосовувались такі форми, як зльоти слухачів кандидатських та початкових шкіл, політбої, політвікторини, політестафети, консультації на свіжому повітрі, політвилазки за місто, культмасовки¹.

По м. Харкову та приміській зоні на 1 грудня 1933 р. партнаванчанням було охоплено²:

Всього членів ВКП(б)	З них охоплено партнаванчанням	Всього канд. ВКП(б)	З них охоплено партнаванчанням	Всього членів і канд. КП(б)У	З них охоплено партнаванчанням	Охоплено партнаванчанням членів ЛКСМУ	Всього охоплено партнаванчанням
27969	24454	10689	8877	38658	33331	3288	44469
	87,3%		83%		86,2%		

В роки другої п'ятирічки набула широкого розвитку заочна мережа політосвіти. Її роботу спрямовував інститут масового заочного навчання партактиву при ЦК ВКП(б) (ІМЗН), створений за рішенням ЦК партії від 16 жовтня 1930 р.³

При обкомах було створено філії ІМЗН.

ЦК ВКП(б) постановою від 21 серпня 1933 р. встановив такі види заочного партійного навчання: шестимісячні курси партійного і господарського активу; восьмимісячну заочну партійну школу для тих, хто має підготовку в обсязі початкової школи політграмоти; річний заочний комвуз і цикли лекцій з окремих соціально-економічних дисциплін⁴.

У місяцях розташування радіоаудиторій, радіовузлів та крупних консультпунктів створювались опорні пункти ІМЗН. Для керівництва системою заочного навчання відділ пропаганди обкому партії разом з ІМНЗ добирали пропагандистів — інструкторів для кожного опорного району, а також роз'їзних інструкторів-викладачів⁵. Райкоми партії затверджували мережу заочного навчання, контингент організованих радіослухачів, а також завідуючих консультпунктів на кожну радіоаудиторію.

Поступово мережа ІМЗН розширила сферу своєї діяльності. Крім слухачів-заочників партнаванчання, до цієї справи все більше залучалися вільні слухачі (вони називалися організованими радіослухачами). Партійні організації надавали всляку допомогу у підвищенні їх ідейно-політичних знань. При затвердженні контингенту набору слухачів ІМЗН почав давати окремо й приблизний план набору організованих радіослухачів. Зростає не тільки кількість опорних пунктів, але й загальне число слухачів. На 1936—1937 навчальний рік Харківський обком замість 22 опорних районів ІМЗН, що існували раніш, затвердив 28. Контин

¹ У постанові «Про проробку рішень XVII з'їзду партії» ЦК ВКП(б) не схвалює до таких методів партійно-освітньої роботи (Див. «Справочник партійного работника», вып. 9, Партиздат ЦК ВКП(б), 1935, стор. 133).

² Партійний архів Харківської області (ПАХО), ф. 69, оп. 1, спр. 139, арк. 10.

³ «Справочник партійного работника», вып. 8, Партиздат, М., 1934, стор. 323—32.

⁴ Там же, стор. 336—338.

⁵ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 21, спр. 5119, арк. 241.

гент набору визначався в 2 тис. заочників та 6 тис. організованих радіослухачів¹.

ІМЗН проводив заняття протягом шести місяців, починаючи с жовтня. Радіолекції читали добре підготовлені спеціалісти і передавались вечорами — з 18.30 до 19.30. План радіолекцій розсилався радіоаудиторіям задалегідь, а також публікувався в пресі².

З метою поліпшення роботи мережі партосвіти партійні організації періодично перевіряли її, проводили внутрізаводські і міжзаводські конкурси на кращу постановку партосвіти, семінари пропагандистів для обміну досвідом та ін.

У 1934 р. в Харкові працювало 1000 пропагандистів, абсолютна більшість яких була з робітників³. Багато з них сумлінно ставились до громадської роботи і з честью виправдовували довір'я партійних організацій. Так, на заводі «Серп і молот» (1933—1934 р.) кандидатською школою керував старий кадровий робітник (виробничий стаж 26 років) тов. Кулешов. Відвідували його школу 100% слухачів, які були кращими ударниками заводу. Робітник Матвійчук так говорив про нього: «Тов. Кулешов дуже старанно пояснює і дбає, щоб кожен слухач зрозумів матеріал. Це викликало великий потяг до навчання, і всі слухачі стали акуратно відвідувати школу»⁴. Добре проводив заняття в школі старих кадровиків тракторного цеху ХПЗ (1934 р.) тов. Фаустов. Матеріал, що вивчався в школі, він пояснював просто і зрозуміло, давав домашні завдання для самостійної роботи, ретельно перевіряв виконання, всіляко активізував заняття. Згадуючи про це, майстер-комуніст (тракторний цех ХПЗ) тов. Кривчун говорив: «Добра школа. Крім подяки нічого не скажу. Нам, старим кадровикам, що пройшли практику революційного руху ще в 1905 році, дуже корисно підкуватися марксистсько-ленінською теорією»⁵.

Партія постійно приділяла увагу діяльності парторганізацій по керівництву партосвітою. ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У прийняли в цей час ряд постанов, спрямованих на поліпшення стану політосвіти. Так, 19 квітня 1934 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про вивчення рішень XVII з'їзду партії»⁶; у вересні 1934 р. — «Про підготовку до розгортання марксистсько-ленінського навчання»⁷; в червні 1935 р. — «Про пропагандистську роботу на найближчий час»⁸, того ж місяця — про проведення в життя цієї постанови в Харківській та Вінницькій областях і ряд інших. Ці рішення застерігали від недиференційованого підходу до комплектування шкіл і гуртків, невмілого добору пропагандистських кадрів. В них засуджувалась «сезонність» у політичній освіті і підкреслювалась необхідність систематичного вивчення комуністами марксистсько-ленінської теорії і підготовки пропагандистських кадрів протягом усього року.

Проте їх позитивний вплив на організацію і зміст партійної пропаганди стримувався під час культу особи догматичним підходом до вив-

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 21, спр. 5119, арк. 241.

² «В помощь партучебе», 1933, № 17—18, стор. 55. У зв'язку з проявом негативних наслідків культу особи дальша творчість у цій роботі поступово глушиться, обвинувачення на адресу працівників ІМЗН йдуть одно за одним, і масове заочне навчання згортає свою роботу.

³ Газ. «Харьковский рабочий», 10 січня 1934 р.

⁴ ПАХО, ф. 69, оп. 1, спр. 139, арк. 10.

⁵ «Харьковский рабочий», 24 грудня 1934 р.

⁶ «Справочник партийного работника», вып. 9, Партиздат ЦК ВКП(б), 1935, стор. 133.

⁷ Там же, стор. 138.

⁸ Ж. «Партробітник України», 1935, № 12, стор. 43—44; ж. «Партийное строительство», 1935, № 13, стор. 43—44.

чення марксистсько-ленінської теорії, творчість у цій справі видавалась за «аполітичність» і переслідувалась. Так, в 1937 р. Дзержинський РПК виключив з партії 24 пропагандисти, Ленінський РПК — 20, Червонозаводський — 23, видаючи це за чистку пропагандистських кадрів¹. Це негативно відбилось на роботі мережі партійної освіти. За шість місяців 1937 року в Харкові розвалилось 199 гуртків, у яких навчалось 6 тисяч комуністів² або понад $\frac{1}{5}$ частини всієї парторганізації.

Постанови лютнево-березневого (1937 р.) і січневого (1938 р.) Пленумів ЦК ВКП(б), які визнали за необхідне розширення внутріпартійної демократії, дещо пожвавили і партійну пропаганду. Цьому сприяла також і допомога комісії ЦК ВКП(б), яка, перевіряючи хід політзанять на ХТЗ в 1937 р., допомогла парткомові заводу переглянути та укомплектувати партійну мережу, поліпшити роботу пропагандистів, парткабінету, консультантів, організувати мережу масових гуртків для безпартійних³. Досвід парткому ХТЗ став потім прикладом для поліпшення організації цієї справи на інших підприємствах. Помітно поліпшила свою роботу й мережа партосвіти міста в цілому. У 1937—1938 навчальному році було створено 246 нових гуртків, які включили до свого складу 6475 слухачів. Всіма ж формами партійного навчання в Харкові було охоплено на той час 24 063 комуністи, що становило 90,5% всієї міської партійної організації⁴.

За прикладом ХТЗ парторганізації підприємств широко розгорнули мережу масових гуртків. Під час підготовки до виборчої кампанії (1937 р.) у місті працювало 2712 гуртків, у яких вивчали Конституцію СРСР понад 75 тис. чол.⁵

Значно поліпшилась робота з пропагандистами. Якщо в 1936—1937 навчальному році відбувалося 40 семінарів пропагандистів, у роботі яких взяв участь 801 чол., то в 1937—1938 навчальному році — 57 семінарів, якими було охоплено 1456 пропагандистів⁶. Добре працювали семінари на ХТЗ, на заводах «Серп і молот» та «Світло шахтаря»⁷.

Велику допомогу пропагандистам подавали парткабінети. Всього по місту на 1938 р. їх нараховувалось 67, з них 20 утримувалось на партбюджеті (9 при РПК і 11 при ЗПК). Добре працювали парткабінети на ХТЗ (зав. тов. Комогорцев), на заводі «Світло шахтаря» (зав. тов. Качанова), велозаводі (тов. Устінова), при Ленінському РПК (тов. Чекмарьова)⁸. Велике значення мало й те, що при парткабінетах стали працювати консультанти. У 1938 р. в Харкові їх було затверджено 63 чол.⁹. Вони проводили підготовку пропагандистів до занять, перевіряли й допомагали складати конспекти, інструктували і по черзі відвідували заняття гуртків своєї групи пропагандистів.

Здійснення цих заходів сприяло поліпшенню роботи багатьох гуртків, політшкіл і підвищувало виробничу активність робітників. Так, керівник гуртка історії ВКП(б) на ХТЗ К. І. Тартаківська доброю організацією занять добилася того, що всі слухачі відвідували гурток і глибоко засвоювали програмний матеріал¹⁰. Тов. Тартаківська перевіряла (вибірково за декілька днів) підготовку слухачів до занять і допомага-

¹ ПАХО, ф. 69, оп. 1, спр. 277, арк. 98.

² Там же, арк. 93.

³ Газ. «Темп», 8 травня 1937 р.; ж. «Партийное строительство», № 15, 1937, стор. 47.

⁴ ПАХО, ф. 69, оп. 1, спр. 277, арк. 93.

⁵ Там же, арк. 104.

⁶ Там же, арк. 100.

⁷ Ж. «Партробітник України», 1937, № 14, стор. 27.

⁸ ПАХО, ф. 69, оп. 1, спр. 277, арк. 102.

⁹ Там же, арк. 100.

¹⁰ ПАХО, ф. 69, оп. 1, спр. 277, арк. 95.

ла їм. Заняття проводила живо, цікаво, вміло використовувала наочні посібники (схеми, діаграми, карти); систематично консультувала слухачів з питань поточної політики і міжнародного становища. Тов. Кущенко, керівник гуртка по вивченню історії партії в ковальському цеху ХТЗ, виховав не один десяток відданих партії комуністів, передовиків виробництва. Відсталим прийшов до цеху робітник Гончаров. У 1934—1935 рр. він вивчав політграмоту, у 1935—1936—історію партії. Гончаров, який раніш не мав ніякої спеціальності, став ударником і добре справлявся з обов'язками агітатора¹. Велику роботу проводили пропагандисти тт. Каспін, Неграмовський, І. Т. Гапон, М. С. Соловйов (ХТЗ), Подолякін, Коваленко (завод № 135)², Копичев, Щепін (ХПЗ)³ та інші.

Величезна робота, що проводилась партійними організаціями в галузі партійної освіти, піднімала політичну стійкість комуністів, зміцнювала їх партійну свідомість і відданість марксистсько-ленінським ідеям, посилювала їх вплив у господарському і культурному будівництві.

* *
*

У ідейно-політичному вихованні мас партійні організації в роки другої п'ятирічки широко застосовували багато різних форм агітаційно-масової роботи: лекції, бесіди, інформацію, пресу, наочну агітацію, наради з різних питань, збори, мітинги, конференції (з питань якості, собівартості, продуктивності праці, промфінплану), масовий аналіз балансу підприємства, бригади ДІВ (догнати і випередити), ударництво та інші форми соцзмагання⁴.

На початку другої п'ятирічки, особливо після XVII з'їзду, партія взяла курс на наближення партійної роботи до виробництва.

Під цим кутом зору змінялася й організаційна структура агітаційної роботи. У бригади, на окремі агрегати, частіше в їх зміни, парторганізації виділяли групагітаторів, які об'єднувалися в агітколективи. Безпосередньо агітаційно-масову роботу спрямовував культпроп парткому.

Мистецтва агітаційної роботи агітаторів навчали на семінарах, що періодично скликалися, на нарадах, зборах агітколективів. На семінарах практикувався обмін думками з різноманітних питань агітаційної роботи, узагальнювався і поширювався кращий досвід. Парткоми заводів іноді проводили спільні збори агітаторів і пропагандистів, агітаторів і робкорів в маштабі цеху, заводу⁵. При парткомдах і будинках партосвіти організовувались короткострокові курси і школи агітаторів. Наприклад, з жовтня 1936 р. в приміщенні ХТЗ почали роботу чотиримісячні районні курси агітаторів, організовані Червонозаводським райкомом партії⁶.

Після XVII з'їзду партії в агітаційно-масовій роботі поряд з виробничим принципом почав застосовуватися і принцип територіальний. Деякі парткоми починають практикувати масові походи агітаторів у робітничі родини. Так, за рішенням парткому заводу «Серп і молот», 13

¹ Ж. «Партробітник України», 1935, № 19, стор. 33.

² ПАХО, ф. 69, оп. 1, спр. 277, арк. 94—95.

³ Там же, ф. 24, оп. 1, спр. 9, арк. 33.

⁴ Агітація завжди конкретна і тісно пов'язана з практичними завданнями партії, з усім ходом соціалістичного будівництва, і тому якось відокремити, виділити і розглядати її поза розв'язанням цих завдань — справа не з легких. В статті автори знайшли можливим зупинитися лише на формах, організаційній структурі і принципах агітроботи.

⁵ Див. газ. «Темп», 22 вересня 1936 р.

⁶ Газ. «Темп», 2 листопада 1936 р.

січня 1934 р. було проведено перший масовий похід агітаторів у сім'ї робітників для ознайомлення їх з тезами XVII з'їзду партії. В поході брало участь 120 кращих комуністів-агітаторів¹. Аналіз підсумків цього походу показав позитивність цієї нової форми масової роботи.

1 лютого 1934 р. за рішенням парткому заводу «Серп і молот» агітатори провели другий масовий похід на квартири робітників для проведення єдиного політдня про підсумки роботи XVII з'їзду ВКП(б) і XII з'їзду КП(б)У. Цього разу партком висунув перед агітаторами конкретніше завдання, зобов'язавши агітколектив охопити бесідами не менше 200 робітничих сімей². Такі походи організовувались парторганізаціями і агітколективами інших заводів.

Масові походи агітаторів на квартири робітників присвячувались роз'ясненню постанов і рішень партії та уряду, поточних питань міжнародної політики, мобілізації мас на достойну зустріч революційних свят³ тощо. Для участі в таких формах роботи виділялись найбільш політично підготовлені агітатори і в першу чергу комуністи. Територіальний принцип агітаційної роботи в роки другої п'ятирічки набрав широкого розмаху. Для надання систематичної допомоги парторганізаціям у проведенні агітаційної роботи, за рішенням ЦК ВКП(б) (червень 1935 р.), при обласному, міському, районних та заводських парткоммах добирався і затверджувався актив пропагандистів і агітаторів. У грудні 1935 р. при Харківському обкомі партії було затверджено актив пропагандистів і агітаторів у складі 24 чол.⁴

Треба відзначити, що в діяльності заводських і районних партійних організацій поряд з позитивними наслідками, досягнутими в організації агітаційно-масової роботи в роки другої п'ятирічки, були й недоліки. В деяких парторганізаціях не надавалось належної уваги комплектуванню агітколективів. Так, наприклад, у тракторному цеху ХТЗ замість потрібних 60 агітаторів в 1933 р. було затверджено лише 28⁵, у токарному цеху, де нараховувалось 70 партгруп, що об'єднували 550 комуністів, в списках значилось 52 агітатори, а в дійсності їх було тільки 32 чол.⁶ Це призводило до того, що на окремих виробничих дільницях агітаційно-масова робота була занехаяна.

Секретарі деяких парторганізацій недооцінювали роль агітаторів у проведенні масово-політичної роботи. Тому агітатори нерідко на бюро парторганізацій або партійних зборах не затверджувались, а призначались особисто секретарем партійної організації. В журналі ЦК КП(б)У «Агітатор для міста»⁷ описувався такий випадок. Парторакторного цеху ХТЗ тов. Сорокін, призначивши групагітатором тов. Мартовицького, не роз'яснив навіть, чим же він як агітатор повинен займатись, які його обов'язки.

Іноді на агітроботу добиралися не досить авторитетні люди. Наприклад, агітатором 4-го відділу тракторного цеху ХТЗ був призначений член партії токар тов. Ігнатенко⁸. Працюючи на складному верстаті Ігнатенко недбало доглядав за ним, навіть основна частина верстата — барабан завжди був у нього брудним, залитим мастилом, а робочі

¹ ПАХО, ф. 69, оп. 1, спр. 138, арк. 139.

² Там же.

³ 12 квітня 1935 р. з ініціативи парторганізації ковальського цеху заводу «Серп і молот» було організовано першотравневий похід агітаторів на квартири робітників (газ. «Молотарка», 15 квітня 1935 р.).

⁴ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 21, спр. 5113, арк. 133.

⁵ Ж. «Агітатор для міста», 1933, № 12, стор. 31.

⁶ Ж. «Агітатор для міста», 1933, № 27, стор. 18.

⁷ Ж. «Агітатор для міста», 1933, № 12, стор. 31.

⁸ Газ. «Темп», 12 лютого 1934 р.

місце — захарашеним. Зрозуміло, що такий агітатор не провів з робітниками жодної бесіди про культуру роботи на виробництві.

Окремі парторганізації мало дбали про створення необхідних матеріальних умов для ведення агітаційної роботи. На деяких підприємствах не було червоних кутків, пересувних бібліотечок. В окремих парторганізаціях і парткомах не було достатньої турботи про ідейно-політичне зростання агітаторів, керівниками агітколективів іноді призначались малопідготовлені в теоретичному і практичному відношенні люди, що, звичайно, негативно відбивалось на стані масово-політичної роботи.

ЦК КП(б), намітив чітку програму поліпшення агітаційно-масової роботи. Центральний Комітет зобов'язав парткоми протягом місяця переглянути склад агітаторів, об'єднати їх в агітколективи і проводити з ними систематичну роботу. ЦК визнав необхідним корівництво агітколективами покласти безпосередньо на секретарів парткомів заводів і парторгів великих цехів¹.

Партійні організації почали удосконалювати свою агітаційно-масову роботу і добились зрушення на цій важливій ділянці партійної роботи. Особливо активізувалась агітаційно-масова робота під час підготовки до перших виборів до Верховної Ради СРСР за новою Конституцією. У підготовці до виборів взяли участь 23 714 агітаторів. Було створено багато гуртків, які охоплювали близько 400 тис. виборців. В цих гуртках вивчалася Конституція СРСР, Положення про вибори, проводились бесіди з питань поточної політики і на антирелігійні теми, виборці знайомились з життям і діяльністю кандидатів у депутати. Скликались також масові мітинги, загальні збори виборців, збори окремих груп населення, організували зустрічі кандидатів у депутати з виборцями і інші заходи².

Посилення агітаційно-масової роботи підносило політичну активність трудящих і сприяло зростанню трудового ентузіазму робітників, інженерно-технічних працівників і службовців.

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 21, спр. 4538, арк. 124—125.

² Державний архів Харківської області, ф. 408, оп. 3, спр. 989, арк. 119.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ПАРТИЗАНСЬКОЇ БОРОТЬБИ В ЛІСОСТЕПОВИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ (1941—1944 рр.)

М. Г. Паламарчук

Історії підпільно-партизанської боротьби на Україні в роки Великої Вітчизняної війни присвячено кілька монографій і ряд статей дослідного характеру. В них найповніше висвітлено питання історії створення партійного підпілля і партизанських загонів, їх бойова і політична діяльність.

Проте питання про форми організації і методи підпільно-партизанської боротьби, особливо в степових і лісостепових районах республіки, ще не знайшло свого достатнього висвітлення¹.

Вивчення архівних документів переконливо показує, що висока ефективність і небачений розмах підпільно-партизанської боротьби на Україні, в тому числі в її лісостепових районах, в значній мірі обумовлені різноманітністю і гнучкістю організаційних форм і методів бойової діяльності народних месників. Невипадково ця проблема привертає особливу увагу буржуазних істориків. Високу ефективність дій радянських, зокрема українських, партизанів і провал всіх контрпартизанських заходів окупантів буржуазні фальсифікатори намагаються пояснити порушенням звичаїв і законів війни партизанами², версією про те, що проти партизанів нібито мало виділялося німецьких військ³ тощо.

Тепер, коли є широкий доступ до архівів і знайдено ряд нових документальних матеріалів, стало можливим повніше показати діяльність Комуністичної партії України щодо керівництва підпільно-партизанською боротьбою, в тому числі в галузі удосконалення форм організації і методів боротьби партизанів.

Ця стаття ставить собі за мету висвітлити лише деякі сторони діяльності підпільних партійних органів і парторганізацій партизанських загонів по удосконаленню тактики боротьби.

* * *

Партизанська тактика удосконалювалась і змінювалась в залежності від загальної обстановки на фронті, кількості і якості озброєння.

¹ Цій важливій проблемі присвячена лише одна стаття, в якій показана деяка специфіка підпільно-партизанської тактики в південних районах. Див. В. М. Нем'яти й. Створення та діяльність партійного підпілля на півдні України в «Українському історичному журналі» № 3 за 1964 р.; на Україні захищено 30 дисертацій, присвячених підпільно-партизанській боротьбі. В них показано окремі факти підпільно-партизанської тактики. Але вони були написані в 1946—1954 рр., коли ще не було широкого доступу до архівних документів, і на них відбився негативний вплив культу особи.

² К. Пфеффер. Немцы и другие народы Д. Рендулич. Партизанская война. В збірнику «Итоги второй мировой войны», М., 1957, стор. 507, 149.

³ Ч. О. Диксон, О. Гейльбрунн. Коммунистические партизанские действия. Скор. Переклад з англійського. М., 1957, стор. 142, 150, 175.

Але вона завжди переслідувала головну мету — завдавати ворогові таких ударів, які б максимально ослабляли його сили і забезпечували все більше кількісне і якісне зростання сил партизанів і підпільників.

На форми організації і способи боротьби партизанів великий вплив мали географічні умови. В північних районах республіки ці умови (великі ліси) сприяли створенню і успішній діяльності уже в перший період війни крупних партизанських з'єднань і загонів самооборони².

У південних, степових районах України, де немає лісів, склались і успішно діяли підпільно-диверсійні групи³. Партизанські ж загони, створені в цих районах напередодні окупації, існували не більше 3—4 місяців. Деякі з них були розігнані ворогом або перейшли на підпільно-диверсійну діяльність. Інші загинули в нерівній і жорстокій боротьбі з окупантами⁴.

Нааявність невеликих лісових масивів у лісостепових районах республіки, на відміну як від північних, так і південних, обумовила своєрідність форм організації і методів підпільно-партизанської боротьби.

Найрозповсюдженішою і найефективнішою в цих умовах, особливо в перший період війни, виявилась діяльність невеликих загонів загінно-груповим методом. Суть його полягає в тому, що створені головним чином ще напередодні окупації партизанські загони розчленялися на невеликі групи по 2—6 чоловік. Ці групи одержували бойові завдання командування і діяли під його керівництвом в окремих і часто навіть у різних районах області. В ряді випадків, коли це було необхідним, групи об'єднувалися для спільних дій силами всього загону в призначеному місці і в умовлений час. Виконавши бойове завдання, вони знову розчленялися і діяли групами, як диверсанти-підпільники (мінували дороги, влаштовували невеликі засідки, підривали склади, вели розвідку). Невеликі патріотичні антифашистські групи, а часто й патріотичні одиночки, в містах і селах цих районів були найважливішими ланками зв'язку народних месників з населенням.

Застосувавши загінно-групові форми організації і методи боротьби, партизанський загін під керівництвом О. П. Камишана (Харківський сільський район) успішно діяв з початку окупації району (жовтень 1941 р.) до дня його звільнення Радянською Армією (лютий 1943 р.). Загін завдав відчутних ударів по ворогові. Тільки з кінця жовтня 1941 року по 1 січня 1942 р. бойові групи цього загону здійснили більше 10-ти диверсій, засад та дві значніші бойові операції силами всього загону. Під час цих операцій було знищено 20 автомашин з боеприпасами і живою силою ворога, великий обоз з продовольством, поліцейський гарнізон і близько 200 фашистських солдат і офіцерів⁵. Цей загін складався з 21 чоловіка. Ще в жовтні 1941 р. він розчленився на 4 групи, що діяли на території Харківського сільського, Зміївського, Чугуївського та інших районів Харківської області. Раз на тиждень командири цих груп збиралися в умовленому місці, щоб доповісти коман-

¹ Архів Інституту історії партії при Ц ККП України (дали будь — А. ІІП КПУ), ф. 64, оп. 1, спр. 1, арк. 40, 42, 49, 50; фонди Київського Державного історичного музею. МПУ Д/644.

² Загони самооборони створювалися жителями населених пунктів при активній допомозі парторганізацій з'єднань і партизанських загонів. Загони самооборони об'єднували мешканців села і були бойовими помічниками партизанів, осередками їх зв'язку з населенням. Ці загони охороняли села від окупантів, вели розвідку для партизанів, допомагали їм зброєю, боеприпасами та продовольством. Багато з них перетворилися на партизанські загони.

³ Архів Миколаївського обкому КП України, ф. 7, оп. 89, спр. 120, арк. 9; Архів Херсонського обкому КП України, ф. 46, оп. 44, спр. 1, арк. 38 і інші.

⁴ Там же, арк. 12, 32.

⁵ Архів Харківського обкому КП України, ф. 2, оп. 31, спр. 2, арк. 44—45.

дуванню про виконання завдань і одержання нових та для взаємної інформації про обстановку. Для здійснення крупніших операцій групи зосереджувались у призначеному місці в умовлений час, завдавали удару і знову зникали¹. Ці загони й групи в своїй діяльності спирались на активну підтримку населення, патріотичних антифашистських груп.

Такі методи дій створювали враження, ніби всюди діють крупні партизанські сили, примушували карателів розпорошувати свої сили і робили партизанів невловимими. Діючи загінно-груповим методом, партизанський загін Печенізького району Харківської області під командуванням секретаря райкому КП(б)У І. Г. Білоконя з жовтня 1941 до лютого 1943 р. здійснив 10 значних бойових операцій, 38 групових розвідувальних рейсів, під час яких знищено 2 артилерійські батареї, 10 складів зі зброєю та боєприпасами і близько 500 німецьких солдат і офіцерів, захоплено великі трофеї².

Разом з тим цей, як і інші, загін успішно виконував і організаційно-політичні завдання. Протягом згаданого часу групи цього загону розповсюдили близько 10 тис. листівок, листів та звернень до населення, до солдатів і офіцерів ворожих військ, провели понад тисячу індивідуальних і групових бесід серед населення.³ Ці бесіди й листівки вселяли радянським людям віру в нашу перемогу, підіймали їх на активну боротьбу з ворогом.

Про високу ефективність і доцільність подібних форм організації і методів боротьби яскраво свідчать дії партизан інших областей. Київський партизанський загін «Перемога або смерть» під командуванням старого комуніста С. П. Осечкіна з кінця серпня по грудень 1941 р. пройшов шлях, що пролягав по дев'яти районах Київської, Полтавської і частково Чернігівської областей. Він провів понад 30 бойових операцій, в тому числі 13 провели його бойові групи. Останні бойові операції були здійснені силами всього загону або навіть у взаємодії з іншими загонами. Застосувавши таку тактику, цей загін знищив більше 2000 гітлерівців, 4 танки, близько 60 автомашин і захопив великі трофеї⁴.

На такі ж форми організації і методи дій перейшли загони Вінницької та північних районів Кіровоградської, Одеської⁵ і інших областей, де були більш менш значні лісові масиви.

Спроби окремих загонів діяти тільки компактно, тобто силами всього загону в лісостепових районах, як правило, приводили до великих і невинуватих жертв. Зведений партизанський загін у кількості 137 чоловік під командуванням Ф. В. Савченка в серпні—вересні 1941 р. успішно здійснив ряд бойових операцій на Черкащині. Безперервно переслідований крупними каральними силами окупантів, загін з важкими і виснажливими боями пройшов понад 2 тис. км. Рейдуючи, загін не пішов далі району своїх дій і, відірвавшись від карателів, що напасідали, не став на шлях підпільно-групових і диверсійних дій. У 1942 р. в нерівному бою загинуло багато бійців і командирів, в тому числі командир і комісар загону. 23 листопада 1942 р. 19 бійців на чолі з комуністом А. Л. Найдою, що залишилися в живих, після жорстокого і нерівного бою, нав'язаного ворогом, останніми патронами змушені були покинути своє героїчне життя⁶.

¹ Архів Харківського обкому КП України. Ф. 10417, оп. 5, спр. 35а, стор. 5—6.

² Архів Харківського обкому КП України, ф. 84, оп. 1, спр. 88, арк. 12.

³ Там же.

⁴ А. П. КПУ, ф. 62, оп. 2, спр. 810, арк. 6—7, 9, 12.

⁵ Там же, ф. 1, оп. 9, спр. 18, арк. 14—18; Архів Одеського обкому КПУ, ф. 11, спр. 45, спр. 1, арк. 32—36, 59—62; Архів Вінницького обкому КПУ. Ф. 136, оп. 15, спр. 612, л. 3.

⁶ Там же, ф. 1, оп. 9, спр. 26, арк. 4—17.

Так ж доля спіткала партизанський загін Кегичівського району Харківської області під командуванням К. Г. Баклагіна¹ і зведений партизанський загін, створений восени 1941 р. Полтавським підпільним обкомом КП(б)У².

Уперто й наполегливо прокладали собі дорогу загінно-групові форми організації і методи боротьби партизан лісостепових районів. Ті керівні підпільні партійні органи, партійні організації і керівники партизанської боротьби, які відразу усвідомили, що запорука успіху в нерівному і впертому бою з ворогом у цих районах полягає в переході до таких форм організації і принципів дій, добивалися значних успіхів з мінімальними втратами.

Ці форми організації і методи боротьби прокладали собі дорогу не стихійно, не сліпо, а виникли як наслідок копіткої діяльності партійних організацій і керівників партизанського руху по їх вишукуванню і вмілому застосуванню. Так, вищезгаданий загін Печенізького району Харківської області, бази якого опинилися на лінії фронту, з жовтня 1941 р. по червень 1942 р. провадив оборонні бої в складі частин Радянської Армії на рубежі р. Сіверський Донець. Але вже в лютому 1942 р. підпільний райком партії прийняв рішення перенести центр діяльності загону у ворожий тил. Питання про завдання комуністів загону в зв'язку з переходом до дій у тилу ворога стало предметом обговорення партійних зборів. Під час обговорення цього питання всім стало зрозуміло, що діяти в прифронтовій смузі, насиченій ворожими військами, при відсутності великих лісових масивів, необхідних для маневра, одночасно силами всього загону неможливо. Було ухвалено створювати й засилати через лінію фронту окремі невеликі групи. Першу таку бойову групу очолив секретар парторганізації загону І. В. Гришкін. Група комуністів з п'яти чоловік на чолі з своїм ватажком під покровом ночі проникла в тил ворога в районі с. Мартової. Партизани замінували дорогу в районі П'ятницького лісу і зробили засідку. Знищивши кілька автомашин, що йшли до лінії фронту з боеприпасами і пошкодивши лінію зв'язку довжиною 500 м, група щасливо повернулася в район розташування загону³.

Подібних групових вилазок з лютого 1941 по червень 1942 р. було близько 30. Враховуючи бойовий досвід, Печенізький підпільний райком КП(б)У вирішив передислокувати партизанський загін у ворожий тил. А для успішних дій розчленити його на три групи по 6—8 чол. і діяти загінно-груповими методами на території Старо-Салтівського, Чугуївського, Печенізького та Вільховатського районів⁴. Такі форми організації і методи боротьби, як показано вище, цілком себе виправдали.

Яскравим прикладом творчого вирішення питань тактики є також діяльність партійної організації і командування вже згаданого партизанського загону Харківського сільського району. Перед загonom було поставлено завдання протягом перших десяти днів після окупації району не виявляти себе і активні бойові і диверсійні дії почати лише тоді, коли лінія фронту відсунеться на 40—50 км. Але фронт на довгий час стабілізувався по р. Сіверський Донець, і лінія фронту перетинала район на дві частини. Дії в насиченій військами прифронтовій смузі при відсутності природних укриттів, необхідних для маневру загону, здава-

¹ Архів Харківського обкому КП України, ф. 48, оп. 1, спр. 52, арк. 40.

² ПА ІІП КПУ, ф. 1, оп. 9, спр. 94, арк. 7, 18.

³ Архів Харківського обкому КП України. Ф. 10417, оп. 5, спр. 19 а, стор. 4—5.

⁴ Там же.

лись неможливими. Вихід з такого становища партизани знайшли колективно. Заслухавши доповідь командира «Про обстановку, що склалася, і завдання комуністів», партійні збори загону, що відбулися в жовтні 1941 р., не тільки схвалили лінію командування на розгортання бойових дій, але й підказали найдоцільніші форми організації загону. В ході обговорення цього питання комуністи прийшли до висновку, що за даних умов найдоцільнішим і єдино можливим методом ведення боротьби є дії окремими бойовими групами. Для здійснення крупніших бойових операцій і диверсій всі групи повинні були зосереджуватися в призначений час у місцях явок. Після скритої диверсії або раптового нападу загін знову повинен розчленятися на групи для дій у різних районах¹.

Уже під час організаційного становлення партизанського руху в цих тяжких умовах, керівні партійні органи надавали найрізноманітнішу допомогу партизанам і підпільникам. Так, враховуючи надбаний досвід партизанської боротьби, Харківський обком КП(б)У влітку 1942 р. прийняв рішення про розформування ряду загонів, в тому числі й загону Петрівського району, на окремі групи, які почали діяти успішніше².

Велику роль в удосконаленні підпільно-партизанської тактики відіграли спецшколи і курси. У відповідності до вказівок ЦК КП(б)У в липні 1941 р. в Пуще-Водиці була створена республіканська спецшкола. В липні—жовтні 1941 р. були створені філії цієї школи — обласні спецшколи і курси підготовки партизанів і підпільників при Полтавському, Дніпропетровському, Луганському, Запорізькому, Харківському, Сумському та Чернігівському обкомах партії³. В цих школах і на курсах майбутні партизани і підпільники вивчали мінно-підривному справу, тактику боротьби, топографію, вітчизняну та трофейну зброю⁴. Навчання в цих школах і на курсах пройшли 7 тис. чоловік, які потім були залишені для підпільно-партизанської діяльності⁵.

Уже 24 липня 1941 р. з числа евакуйованого з західних областей партійного, радянського та комсомольського активу, що пройшли курс навчання в Пуще-Водиці, було перекинуто в Чернівецьку область 10, в Ровенську — 28, Кам'янець-Подільську — 19 обласних і районних працівників. В Тернопільську область наприкінці липня і на початку серпня 1941 р. направлено 20 організаційних груп⁶.

Ці і інші заходи, вжиті ЦК КП(б)У і обкомами партії, відіграли важливу роль у подоланні тих труднощів, які виникли перед партизанами республіки, в тому числі її лісостепових районах. Але не маючи інструкцій і настанов, які б викладали єдині погляди на тактику партизанської боротьби, керівники партизанських загонів, партійні організації змушені були уже в ході жорстоких боїв проти фашистських окупантів вишукувати найдоцільніші форми організації і методи боротьби.

Таким чином, в період становлення партизанського руху на Україні, в тому числі в її лісостепових районах, особливо великого значення набули питання про організаційну структуру партизанських формувань. В. І. Ленін вказував, що організація не може мати довільного

¹ Архів Харківського обкому КП України. Ф. 10417, оп. 5, спр. 35а, стор. 4—5.

² Там же, ф. 2, оп. 118, спр. 37, арк. 14.

³ А ІІП КПУ, ф. 1, оп. 9а, спр. 259, арк. 15—16.

⁴ Архів Харківського обкому КП України, ф. 2, оп. 31, спр. 2, арк. 34.

⁵ Підраховано автором на основі документів А ІІП КПУ, ф. 1, оп. 9а, спр. 259 арк. 15—16; оп. 9, спр. 115, арк. 36; спр. 100, арк. 30; спр. 94, арк. 9.

⁶ ПА ІІП КПУ, ф. 1, оп. 9а, спр. 259, арк. 30—31.

характеру, а повинна відповідати способам і формам боротьби. «З питанням про форму боротьби — говорив В. І. Ленін, — тісно зв'язане питання про організацію боротьби»¹. Спираючись на основні положення марксизму-ленінізму про підпільно-партизанську боротьбу, творчо застосовуючи їх, підпільні партійні організації лісостепових районів України нащупували і перевіряли, яким шляхом можна здійснити тактичні і організаційно-політичні завдання, поставлені партією перед партизанами. Дякуючи їх невтомній діяльності, на літо 1942 р. в основному склалася найдоцільніша тактика партизанських дій у лісостепових районах.

З другої половини 1942 р. настав якісно новий етап у розвитку тактики партизанських військ республіки, в тому числі партизанів лісостепових районів. Характерними рисами цього етапу було: зростання мережі партійного підпілля, кількісний і якісний зріст партизанських загонів і підпільно-диверсійних груп, посилення їх ударів по комунікаціях, особливо по залізничних магістралях ворога. Цей етап обумовлювався створенням Українського штабу партизанського руху (УШПР), встановленням зв'язку партизанів з радянським тилом і посиленням його допомоги зброєю, кадрами; узагальненням досвіду бойової і політичної діяльності партизанів, оволодінням технікою і тактикою боротьби, а також здійсненням рейдів по глибоких тилах ворога крупними партизанськими з'єднаннями.

У липні—серпні 1942 р. у відповідності з вказівками ЦК КП(б)У, УШПР сформував і залишив у тилу ворога на території Донецької, Луганської і Харківської областей 216 озброєних і підготовлених до бойових дій партизанських загонів². З червня й до кінця 1942 р. було підготовлено і закинуто в ворожий тил 52 оперативні групи організаторів партизанського руху на чолі з уповноваженими ЦК КП(б)У, в тому числі близько 40 — на територію Дніпропетровської, Харківської, Черкаської, Луганської, Запорізької, Кіровоградської областей і Молдавської республіки³. Багато з цих груп, наприклад, І. В. Діброви в Кіровоградській і І. О. Шепелева — в Харківській області, спираючись на допомогу партійного підпілля, зараз же створили загони і почали активні дії⁴. Так, у жовтні 1942 р. диверсійна група загону ім. Щорса (командир І. О. Шепелев) у 3 км від Вовчанська пустила під укіс військовий ешелон на залізничній лінії Белгород-Вовчанськ. Було знищено 27 літаків, 15 танків, багато автомашин з боеприпасами, які перекидались ворогом в район Сталінграда. В результаті цієї диверсії залізниця на п'ять діб була виведена з ладу⁵.

Під кінець 1942 р. група підричників партизанського загону Я. М. Сиворонова, діючи об'єднаними силами з підричниками ще п'яти загонів на території кількох районів Луганської та Донецької областей, пустила під укіс ворожий військовий ешелон на залізниці в районі Кондрашівка-Ново-Айдар⁶.

Посилюючи удари по комунікаціях ворога, партизани почали влаштовувати більші засідки і діяти об'єднаними силами. Так, групи п'яти загонів під командуванням Я. М. Сиворонова на початку 1943 р. зроби-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 11, стор. 100.

² А ІІП КПУ, ф. 62, оп. 62—1, спр. 1, арк. 37.

³ Там же, оп. 62—11, спр. 3, арк. 59.

⁴ Там же.

⁵ Там же, арк. 45.

⁶ В. Клоков, І. Кулик, І. Слїнько. «Народная боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни», К., 1957, стор. 147.

ли засідку в с. Пурдовці — по дорозі на Лисичанськ. Тут було знищено 20 гітлерівців, більше 20 взято в полон, захоплено великий обоз¹.

Посилення ударів на комунікаціях ворога, яких завдавали партизани України, зокрема в її лісостепових районах, було одним з факторів, що прискорили корінний перелом у ході війни. Перемога Радянської Армії під Сталінградом, заходи ЦК КП(б)У, спрямовані на розгортання підпільно-партизанської боротьби, передислокація ряду з'єднань у північні частини республіки на Правобережжя і їх активні дії створили основи для перетворення партизанського руху на справжній всенародний на всій території України.

Уже на початку 1943 р. стали активно діяти Полтавські з'єднання під командуванням М. Г. Салая, Київське з'єднання ім. Чапаєва, друге Молдавське — під командуванням Я. П. Шкрябича та інші. У першій половині 1943 р. було створено 40 партизанських загонів і з'єднань, більшість яких діяла в лісостепових районах республіки².

Таким чином, тактика партизанів лісостепових районів України виявлялася в різних формах організації, способах і видах дій. У перший період війни, коли ворог ще мав можливість вести наступ на фронті і одночасно виділяти значні сили для боротьби з партизанами, найроповсюдженішою і найефективнішою формою організації були невеликі рухомі партизанські загони, що діяли головним чином невеликими групами. В дальші періоди війни поряд з загонами почали діяти невеликі високоманеврені з'єднання. Основним видом бойових дій були диверсії, засідки, раптові напади на невеликі гарнізони — в перший період війни і на крупні — в дальші періоди.

Ця гнучка і високоактивна тактика була розрахована на високоосвідомих, добре підготовлених і відданих Вітчизні воїнів-партизанів. В цій тактиці втілена величезна мудрість, кмітливість і найактивніша підтримка народних месників всіма трудящими нашої Батьківщини, керованими ленінською партією. Керівництво партії, що пронизувало всю бойову і організаційно-політичну діяльність партизанських формувань, забезпечило їх високу організованість і цілеспрямованість, а також різноманітні організаційні форми і методи боротьби, яких не знала історія минулого.

¹ В. Клоков, І. Кулик, І. Слінько. «Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни», К., 1957, стор. 147.

² Там же, стор. 108.

ІЗ ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ «ПРАВДИ» ЗА ОРГАНІЗАЦІЮ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗМАГАННЯ У ВАЖКІЙ ПРОМИСЛОВІСТІ В 1943 РОЦІ

М. І. Аронов

Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу проти німецько-фашистських загарбників була серйозною перевіркою життєвості нашого суспільства і державного ладу, суворим випробуванням всіх матеріальних і духовних сил радянського народу, непохитності його морально-політичної єдності.

Натхненником і організатором всенародної боротьби проти гітлерівських розбійників стала Комуністична партія Радянського Союзу.

Важливу роль у дальшому зміцненні зв'язків партії з масами вихованні і мобілізації народу на допомогу фронту, на розгром ворога відіграла партійно-радянська преса і в першу чергу орган Центрального Комітету — газета «Правда». За допомогою друкованого слова «Правди», її міцного і гнучкого апарату, зв'язаного з трудящими безліччю зв'язків, партія піднімала, організовувала і спрямовувала сили народу на розгром німецько-фашистських окупантів.

Важко переоцінити роль «Правди» в боротьбі партії за масовість соціалістичного змагання в головній артерії радянського тилу — важкій індустрії в 1943 році.

Після розгрому фашистів під Сталінградом партія накопляла сили, щоб завдати остаточної поразки німецько-фашистським військам. Це завдання могло бути розв'язаним тільки за умови всезростаючої допомоги радянського тилу Червоної Армії. Тому основним напрямом у роботі всієї партійно-радянської преси і передусім її флагмана — «Правди» — було: чітко і ясно викладати основні завдання, які ставила партія перед радянським тилом, покликаним забезпечити силу наростаючих ударів Червоної Армії, зокрема, перед працівниками важкої індустрії, до яких фронт пред'являв більші вимоги; вказати конкретні шляхи і засоби для розв'язання цих завдань. Могутнім фактором організації мас на збільшення виробництва продукції для фронту було дальше розгортання всесоюзного соціалістичного змагання, яке відображало ініціативу самих трудящих, їх турботу про зростання продуктивності праці.

Проте велика роль «Правди» як колективного організатора соціалістичного змагання в роки Великої Вітчизняної війни ще не знайшла свого достатнього висвітлення в науковій літературі. Що ж до ролі «Правди» в організації соціалістичного змагання у важкій промисловості в 1943 р., то вона залишається зовсім недослідженою.

Якщо ролі «Правди» в першій і третій періоди Великої Вітчизняної війни присвячено ряд праць тт. М. І. Лихоманова, А. І. Єрьоміна,

Ю. А. Склярова, М. М. Меримкіної, А. Т. Клебанова та інших¹, то роль «Правды» в другому періоді війни немає спеціальної літератури. Лише в праці Н. Г. Нефьодова² частково порушені окремі питання про значення «Правды» в організації соціалістичного змагання у важкій промисловості в 1943 році.

У цій статті й ставиться мета показати роль і місце «Правды» в боротьбі Комуністичної партії за розгортання соцзмагання у важкій промисловості саме в 1943 році.

Під час Великої Вітчизняної війни «Правда» широко пропагувала різноманітні форми соціалістичного змагання: рух тисячників, швидкісників, багатостатників; боротьбу за оволодіння суміжними професіями; змагання між цехами, бригадами, дільницями одного підприємства; змагання між підприємствами, галузями промисловості, промисловими районами; особисте змагання, рух декадників (робітники змагались за виконання місячного плану в перші дві декади), рух комсомольсько-молодіжних фронтових бригад; шефство старих кадровиків над молодими робітниками та інші.

Всією роботою партійних організацій по дальшому розвитку Всесоюзного соціалістичного змагання керував Центральний Комітет КПРС, який визначив його головне політичне завдання — добитися в найкоротший строк такого нового загального піднесення народного господарства, яке б забезпечило підготовку резервів для повного розгрому гітлерівської Німеччини³. Партія спрямувала увагу комуністів і всіх трудящих на всебічний розвиток соцзмагання.

Перед партійно-радянською пресою партія ставила завдання пропагувати різноманітні форми соціалістичного змагання, популяризувати досвід передовиків, викривати недоліки в роботі важкої індустрії, залучати нові мільйони трудящих до соціалістичного змагання за високу продуктивність праці⁴.

І «Правда» стала справжньою трибуною дальшого розгортання Всесоюзного соціалістичного змагання. Тільки за перші два місяці 1943 р. «Правда» опублікувала 12 передових статей, чотири добірки понад 150 листів-зобов'язань та інших матеріалів, присвячених питанням соцзмагання. «Правда» відіграла виключно важливу роль у поліпшенні роботи місцевих парторганізацій, що мало величезне значення для дальшого розгортання соцзмагання.

2 січня 1943 р. «Правда» надрукувала листа Центральному Комітетові партії від трудівників Свердловської області, в якому вони зобов'язалися шляхом дальшого піднесення змагання збільшити виробництво

¹ М. І. Лихоманов. «Правда» в боротьбі за мобілізацію радянського народу на допомогу фронту в перший період Великої Вітчизняної війни, див. Вісник ЛДУ 1958, № 8, стор. 77—99; А. І. Єрьомін. Роль газети «Правда» в боротьбі комуністичної партії за мобілізацію робітничого класу на перемог над ворогом в перший період Великої Вітчизняної війни (червень 1941 — листопад 1942). Автореферат кандидатської дисертації, М., 1956 (Академія суспільних наук при ЦК КПРС); Ю. А. Скляров. Роль газети «Правда» в організації радянського народу на розгром німецько-фашистських загарбників у перший період Великої Вітчизняної війни (червень 1941 — листопад 1942). Автореферат кандидатської дисертації. Харків, 1954; М. М. Меримкіна. Роль «Правды» в боротьбі за мобілізацію робітників промисловості на самовіддану працю в період Великої Вітчизняної війни. Автореферат кандидатської дисертації. Сімферополь, 1962; А. Т. Клебанов. Роль газети «Правда» в дальшому розвитку Всесоюзного соцзмагання робітничого класу в 1944—45 рр. Див. Вісник ЛДУ № 20, 1961, стор. 5—15.

² Н. Г. Нефьодов. Роль газети «Правда» в розгортанні соціалістичного змагання в роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. Автореферат канд. дис. М., 1955.

³ А. В. Митрофанова. КПРС — організатор соцзмагання в 1942 р. Історичні записки, № 51, вид-во АН СРСР, 1955, стор. 270.

⁴ «О партийной и советской печати». Сб. документов, 1954, стор. 517.

зброї та боєприпасів у 1943 р. вдвічі⁵. Підбиваючи підсумки 1942 року — року великих діл і подвигів радянського народу на фронті і в тилу та закликаючи воїнів і всіх трудящих зробити 1943 рік роком вирішальних перемог, «Правда» в передовій статті «1943 рік» дала високу політичну оцінку новому зобов'язанню уральців. «... і перед радісними очима всього світу показав нову силу Урал, який став арсеналом, кузнею всіх видів і родів гармат для нашої Червоної Армії»¹.

Газета закликала працівників радянського тилу безперебійно посилати на фронт боєву техніку, безвідмовно, на повну міру виконуючи наказ партії «...готувати вперто і наполегливо, готувати остаточний удар по ворогові»².

Заклики Центрального органу партії уважно вивчалися і знаходили гарячу підтримку трудящих, які прагнули внести свою лепту в посилення могутності Червоної Армії. Колектив заводу № 172 під керівництвом партійної організації виступив у 1943 р. застрільником у Всесоюзному соціалістичному змаганні за виготовлення надпланової продукції³.

5 січня 1943 р. в «Правде» було опубліковано листа творців грізної артилерії — трудівників заводу № 172, в якому вони зобов'язалися до 23 лютого 1943 р. дати надпланової продукції на 10 полків⁴.

Окрилені героїчними ділами Червоної Армії в її боротьбі проти гітлерівців, зброярі через газету «Правда» закликали працівників радянського тилу розгорнути Всесоюзне соціалістичне змагання на честь 25-ї річниці Червоної Армії⁵. Завдяки «Правде» цей лист став відомий усьому радянському народові. З усіх кінців країни до «Правды» йшов нескінчений потік листів, у яких партійні організації великих промислових районів країни, трудівники радянського тилу палко схвалювали патріотичну ініціативу зброярів і зобов'язувалися включитися в боротьбу за дальше розгортання соціалістичного змагання за виготовлення надпланової продукції на честь 25-ї річниці Червоної Армії.

Так, бюро Челябінського обкому ВКП(б), обговоривши звернення колективу заводу № 172, прийняло постанову «Про організацію соціалістичного змагання на честь 25-ї річниці Червоної Армії, в якій підтримало заклик зброярів і зобов'язало всіх секретарів міськкомів, райкомів та первинних партійних організацій забезпечити організацію масового соціалістичного змагання на честь 25-ї річниці Червоної Армії»⁶.

У наступних номерах газета під рубрикою «Назустріч 25-ій річниці Червоної Армії» друкувала повідомлення власних кореспондентів, робкорівські матеріали, замітки (таких матеріалів тільки за січень «Правда» опублікувала понад 30), в яких незмінно підкреслювалась мобілізуюча роль місцевих парторганізацій у всенародній підтримці зброярів, одностайне схвалення їх ініціативи робітничим класом країни. Ось номер «Правды» за 8 січня. Крім передової «Ще міцнішу допомогу Червоній Армії, що наступає», в якій газета закликала трудівників важкої промисловості підтримати ініціативу колективу заводу № 172, вся друга сторінка, озглавлена великою шапкою: «Весь радянський народ горить єдиним бажанням — якомога краще допомогти Червоній Армії, що наступає»⁷, була присвячена трудовим успіхам послідовників чудової

¹ «Правда», 2 січня 1943 р.

² Там же.

³ «Правда», 5 січня 1943 р.

⁴ Там же.

⁵ Там же.

⁶ «Челябинский рабочий», 7 січня 1943 р.

⁷ «Правда», 8 січня 1943 р.

ініціативи, які повідомляли «Правду» про свій намір подвоїти, потроїти виконання виробничої програми, щоб краще забезпечити всім необхідним радянські доблесні збройні сили. З великим патріотичним піднесенням пройшли збори колективу ордена Леніна Коломенського заводу ім. Куйбишева, присвячені обговоренню опублікованого в «Правді» листа творців радянської зброї. Напередодні партком заводу на розширеному засіданні намітив попередні зобов'язання машинобудівників на честь ювілею Червоної Армії — подвоїти випуск бойової техніки для фронту, які одноставно були схвалені всім колективом підприємства¹.

Почин зброярів підтримали колективи заводів «Електросталь» Першого державного підшипникового, Московського електромашинобудівного «Динамо» імені С. М. Кірова, які зобов'язалися перевиконати установленний план не менше, ніж на 10%².

З номера в номер «Правда» друкувала такі листи-зобов'язання великих промислових підприємств, воєнних заводів, адресовані Верховному Головнокомандуючому, в яких трудівники радянського тилу повідомляли про своє палке прагнення ще більше зміцнити фонд допомоги Червоній Армії за рахунок своїх власних заощаджень, що йшли на будівництво бойової техніки, надпланової фронтової продукції. Тільки з 1 січня по 25 лютого 1943 р. «Правда» надрукувала понад 150 таких листів.

«Правда» не тільки друкувала соцзобов'язання колективів підприємств, що відгукнулись на заклик зброярів, не тільки обнародувала листи-зобов'язання трудящих на ім'я партії — ширити допомогу фронту. Орган Центрального Комітету партії пильно стежив за виконанням цих зобов'язань, вказував на причини, що заважали їх здійсненню, добивався дієвості змагання.

Щоб піднести дієвість соціалістичного змагання у виконанні високих трудових зобов'язань, «Правда» посилювала боротьбу з бракоробами, через яких часто зривалося своєчасне виконання виробничого плану. «...чим вище патріотичне трудове піднесення мас, — писала «Правда», — тим непримиренніший народ до поганої роботи, до найменших проявів недбалості, недисциплінованості. Клятвопорушником звать на Уралі ледаря, бракороба, симулянта. Загальне презирство — доля тих, хто у важкий час не віддає всього себе священній справі оборони»³. «Правда» публікувала матеріали, в яких передові робітники гостро критикували бракоробів, нехлюїв. Суворим докором звучав лист заточника Н-ського заводу т. Михайлова в «Правду»: «Дві доби не відходячи від верстата, — писав робітник, — терміново готував я дефіцитний комплект фрез. І ось фрези, які з таким старанням виготовив, бракороб Сигаєв поламав за дві хвилини! А хіба фреза в руках робітника не те ж самісіньке, що зброя у руках бійця? Товаришу, бережи інструмент, як боєць гвинтівку!»⁴. Заклики «Правды» проводити нещадну боротьбу з бракоробами були для первинних парторганізацій, профспілок великою допомогою в їх боротьбі за суворе дотримання технологічного режиму, виробничого графіка, ритмічності роботи, трудової дисципліни. Великий інтерес являє собою матеріал «Правды» про хід виконання високих соцзобов'язань, присвячених 25-й річниці Червоної Армії, який вона подавала у вигляді добірок кореспондентських повідомлень чи коротких інформацій⁵, або у вигляді звітів виїзних редакцій «Прав

¹ «Правда», 8 січня 1943 р.

² Там же.

³ «Правда», 25 січня 1943 р.

⁴ Там же.

⁵ «Правда», 4 лютого 1943 р.

⁶ «Правда», 7 лютого 1943 р.

ди» про роботу великих підприємств важкої індустрії¹. У цих матеріалах «Правда» глибоко аналізувала роботу провідного нерва радянського тилу — важкої індустрії і ставила перед нею бойове завдання: працювати краще, злягодженіше, повністю пустити в діло наявні невикористані резерви для розширення допомоги фронту. Головне, на думку газети, полягає в тому, щоб працювати особливо економно². Комуністична партія великого значення надавала питанням найсуворішого режиму економії. В 1943 р. одним з найголовніших завдань соцзмагання було: добитися максимальної економії сировини, матеріалів, електроенергії, інструменту, робочого часу. «Правде» належить почесне місце у боротьбі за мобілізацію мас на здійснення суворої економії. Газета систематично виховувала трудящих в дусі ощадливості і економії, кликала радянських людей вишукувати нові можливості економії державних коштів, матеріалів. Питанням економії «Правда» присвятила тільки за перше півріччя 1943 р. понад 30 матеріалів. З них 8 передових, 6 авторських матеріалів, більше 10 кореспонденцій та різних інформацій. Ось деякі передові статті, що закликали економно витратити дефіцитні матеріали, сировину, електроенергію, державні кошти: «Міцний тил — джерело сили, стійкості і натхнення Червоної Армії»³, «Свято виконувати зобов'язання в соцзмаганні!»⁴, «Усі сили тилу для перемоги над ворогом!»⁵, «Мобілізуємо всі сили для остаточної перемоги над ворогом»⁶, «Спростити і здешевити управлінський апарат»⁷.

19 лютого «Правда» надрукувала листа Голові Державного Комітету Оборони від ініціаторів соціалістичного змагання за гідну зустріч Дня Червоної Армії — колективу працівників артилерійського заводу № 172, в якому розповідалося про напружену високопродуктивну працю, про те, як зброярі виконували взяті зобов'язання на честь знаменної дати, про боротьбу робітників, інженерно-технічних працівників та службовців збільшення випуску зброї для фронту⁸. Цим газета поклала початок подачі серії мобілізуючих матеріалів, у яких трудівники радянського тилу розповідали про свою самовіддану боротьбу за дострокове виконання високих соціалістичних зобов'язань на честь Дня Червоної Армії⁹.

Матеріали «Правди» підносили почуття відповідальності місцевих парторганізацій, робітників, інженерів, техніків, усіх трудівників тилу перед фронтом і країною за постійне вдосконалення методів керівництва соціалістичним змаганням, радянського тилу, за ще напружений труд і все зростаючу допомогу Червоній Армії, яка здійснювала могутні наступальні операції на фронтах.

На прикладах виробничого життя провідних підприємств країни «Правда» поширювала передовий досвід колективів, кращих робітників, майстрів, популяризувала нове, прогресивне, допомагаючи партії піднімати мільйони трудящих на патріотичні подвиги.

Нове піднесення соціалістичного змагання забезпечило значне підвищення продуктивності праці. В 1943 р. продуктивність праці робіт-

¹ «Правда», 18 лютого 1943 р.

² «Правда», 7 лютого 1943 р.

³ «Правда», 23 лютого 1943 р.

⁴ «Правда», 30 січня 1943 р.

⁵ «Правда», 7 лютого 1943 р.

⁶ «Правда», 9 лютого 1943 р.

⁷ «Правда», 28 травня 1943 р.

⁸ «Правда», 19 лютого 1943 р.

⁹ «Правда», 20, 22, 24, 26 лютого 1943 р.

ників у важкій промисловості зросла у порівнянні з 1942 роком на 7%, в тому числі у військовій індустрії — на 13%¹.

Характерною особливістю матеріалів «Правди» була їх конкретність, політична гострота, бойовитість і актуальність. Завдяки повсякденному керівництву Центрального Комітету партії соцзмаганням, мобілізуючим матеріалам «Правди», робітничий клас радянського тилу дружно підтримав заклик колективу артилерійського заводу № 172 і до 25-ї річниці Червоної Армії дав додатково велику кількість продукції для фронту, чим було закладено міцну основу для майбутніх вирішальних битв Червоної Армії проти німецько-фашистських загарбників. Це була велика економічна перемога радянського народу, керованого ленінською партією. Почесна роль у розв'язанні цих завдань належить органу центрального Комітету партії — «Правде».

Партія і уряд високо оцінили діяльність «Правди» в роки Великої Вітчизняної війни. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 вересня 1943 р. (з нагоди виходу 10-тисячного номера газети) за успішну роботу по вихованню трудящих в дусі ленінських ідей і видатні заслуги в мобілізації радянського народу на будівництво соціалізму і захист Радянської Вітчизни газета «Правда» була нагороджена орденом Леніна.

¹ Н. Вознесенский, Военная экономика СССР в период Отечественной войны, стор. 142.

**БОРОТЬБА ГАЗЕТИ «ПРАВДА» ЗА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РИТМІЧНОЇ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВ
(1943—1944 рр.)**

Д. А. Метелиця

Війна, що за висловом В. І. Леніна, є випробування всіх економічних і організаційних сил кожної нації, підносить значення організованості виробництва. Поряд з високими темпами технічного прогресу необхідність поліпшення організації виробництва диктувала серйозним її порушенням у зв'язку з перебудовою промисловості на военний лад і заходами евакуаційного характеру.

У 1943—1945 роках Комуністична партія і її центральний орган газета «Правда» провели величезну роботу по удосконаленню організації виробництва. Велика увага приділялася ритмічній роботі, введенню чіткого графіка, що в свою чергу наводило порядок, підвищувало культуру на підприємстві, а також поліпшувало якість показників роботи.

«Правда» нагадувала робітникам промисловості про те, що нерівномірний випуск готової продукції порушує режим роботи підприємства, призводить до простою і неповного використання виробничих потужностей, виробничого браку, спричиняє гарячковість у роботі підприємства та ставить від загрозу виконання плану. Газета писала, що невиконання деякими підприємствами плану в перші дні місяця безпосередньо відчувається на забезпеченні наших військ зброєю. «Фронт наполегливо вимагає, щоб вся наша промисловість працювала ритмічно і щоденно виконувала державні завдання¹. Звертаючись до робітників промисловості, «Правда» закликала: «Хай ритмічна робота за графіком стане залізним законом для кожного радянського підприємства»².

У передових: «Працювати злажено, чітко, як вивіреним часовим механізмом», «Промисловість повинна працювати ритмічно, за графіком», «Виконувати план з перших днів нового року», опублікованих у травні 1943р., «Правда» гостро поставила питання про необхідність ліквідації «штурмовщини», не тільки щомісячно виконувати план, а й кожного дня і декади.

Багато місця на своїх сторінках «Правда» відвела питанням напрямків ритмічної роботи. Вона писала, що необхідно слідкувати не тільки за випуском готової продукції, а й за запуском деталей у виробництві, за створенням нормального запасу заготівель, які забезпечують безперебійне збирання літаків, танків, двигунів. «Правда» надавала великого значення масовому введенню поточної системи. Вона підкрес-

¹ «Правда», 31 травня 1943 р., № 138(9274).

² Там же.

лювала, що потік, в якому робітник зв'язаний з попереднім і наступним, підтримує високий ритм праці, «б'є по кустарщині і створює основу для планової ритмічної роботи»¹.

Багато уваги «Правда» приділяла питанням спеціалізації і кооперування виробництва. Створенням сучасного літака зайнято близько 500 підприємств, танка понад 300, корабля понад 800. Не виконання одним підприємством своїх зобов'язань дезорганізує роботу іншого, а інколи і цілої групи суміжних підприємств. Таких прикладів було багато. Підприємства Наркомлісу несвоєчасними поставками тонкої фанери гарячили роботу авіазаводів. У 3-му кварталі 1943 р. план поставок авіафанери був виконаний на 82%. При цьому по авіафанері малої товщини: 1 мм — на 37%, 1,5 мм — на 59%, 2 мм на 67%². Завод, де директором працював Пинаєв, у липні 1943 р. замість 2 тис. штук обгумованих катків постачив Уралмашзаводу тільки 1329, чим поставив під загрозу випуск танків³. Металургійні заводи часто не виконували своїх зобов'язань, не постачали необхідні марки металу танковим і артилерійським заводам.

Принципові проблеми кооперування промисловості «Правда» підняла в передовій «За чітко налагоджену роботу всіх галузей промисловості». У ній говорилось, що спеціалізація і кооперування в період бурхливого розвитку механізації виробничих процесів — головна умова технічного прогресу, ритмічної роботи промисловості і підвищення продуктивності праці. Газета писала, що слід налагодити зразкову кооперацію, синхронну роботу всіх без винятку ланок виробництва. Вона вимагала «...договірну дисципліну підняти до рівня промислового закону», виступала за створення на підприємствах атмосфери занепокоєння, щодо своєчасності промислових поставок. «Правда» публікувала багато матеріалів, спрямованих проти конкретних фактів порушення суміжниками своїх зобов'язань. Вона критикувала підприємства — боржники, де директорами були Карпенко, Осадчий, Лядов, вимагала від Наркоморбмету примусити їх виконувати замовлення своєчасно і повністю. «Правда» писала про незадовільне виконання зобов'язань по поставках кабеля потрібних розмірів підприємствам середнього машинобудування Куйбишевським кабельним заводом, про хиби в поставках матеріалу для деталей двигуна Новосибірським заводом Горківському автозаводу⁴, про відсутність потрібної відповідальності за виконання зобов'язань по поставках у керівників заводу, де директором Сильнов⁵. «Правда» допомогла Московському автозаводу своєчасно одержувати матеріали і метвироби⁶. Допомагаючи промисловості швидше усунути недоліки, «Правда» радила при підбитті підсумків змагання звертати особливу увагу не тільки на виконання плану в цілому, а й урахувати виконання підприємствами своїх зобов'язань перед іншими. «Перевиконати план в цілому і в середньому ще не значить добре працювати», — підкреслювала газета⁷. В одній з передових вона схвалила факти неприсудження прапорів і позбавлення премії заводів за зрив між заводських поставок (завод «Червона Етна», завод, де директором Стариченко) незважаючи на те, що обидва підприємства перевиконали місячні плани і претендували на одержання премії.

¹ «Правда», 31 травня 1943 р., № 138 (9274).

² ЦДАНГ, ф. 4372, оп. 44, од. зб. 690, арк. 153.

³ ЦНА ІМЛ, ф. 17, оп. 43, од. зб. 1677, арк. 39.

⁴ «Правда» 14 травня 1943, № 127 (9259).

⁵ «Правда» 4 вересня 1944, № 213 (9670).

⁶ «Правда» 14 травня 1943, № 127 (9259).

⁷ «Правда» 8 травня 1944, № 111 (9568).

«Такий урок всім, хто розраховує середнім процентом виконання плану приховати свої хиби і недогляди»¹.

Але «Правда» писала не тільки про заходи які б забезпечили створення зразкової кооперації. «Правда» одночасно виступала проти нездорових поглядів на роль кооперації.

Незважаючи на повну можливість налагодити виробництво необхідних деталей у себе, окремі підприємства возили їх здалеку, затрачаючи величезні кошти на перевозку, перевантажували транспорт, який і без того працював з перевантаженням. «Правда» писала про такий випадок. Наркомати списували гори паперу, домагаючись постачання звичайних сокир Наркоматом боєприпасів, замість того, щоб налагодити їх нехитре виробництво у себе. Розцінюючи такий підхід до справи як антидержавний, «Правда» рекомендувала організувати випуск деталей, малих двигунів, простих станків на всіх заводах, які мали ремонтно-механічні цехи². На сторінках «Правди» друкувались матеріали про ініціативу колективів підприємств, які організовували у себе виробництво окремих машин і деталей, що раніше доставлялися з суміжних фабрик і заводів. Газета писала, наприклад, про московський автозавод, який внаслідок обладнання конвеєрних ліній, налагодив повний технологічний цикл автомобільного виробництва, звільнившись від залежності суміжників³ «... І вони це зробили з величезною користю для держави», — відзначала «Правда»⁴. Про організацію виробництва комплектуючих виробів на збірних заводах розповідалось також в статтях: «Успіх справи — в організації», «Більшовицька ініціатива господарських кадрів», «Про поганих поставщиків і недооцінку власних резервів».

Велику увагу газета приділяла питанням кооперації, вступаючих в дію нових підприємств. «Удосконалення технології і організації виробництва — головне питання в діяльності створених машинобудівних підприємств», — говорилось в одній із передових⁵.

«Правда» писала про важливість своєчасного встановлення виробничих зв'язків із своїми суміжками Алтайського тракторного та Уральського автомобільного заводів, які вступили в дію в 1944р. У передовій «Ще більш машин для фронту, для країни», в статті секретаря Челябінського обкому тов. Патолічева були обговорені конкретні питання створення по обслуговуванню автомобільного виробництва.

Під час створення кооперації відбудовуючих підприємств «Правда» радить не повторювати помилки довоєнної кооперації, пропонує використовувати досвід, накоплений в період війни: проводити кооперування в рамках одних економічних районів, без далеких перевозок; враховувати всі сторони народногосподарської потреби; брати до уваги такі особливості нашого господарства, як великий масштаб території. Газета пропонує нову кооперацію створювати всередині даного промислового центра (наприклад, Уралу, Горького, Ленінграда, Москви, Донбасу, Західного Сибіру і т. д.). Поширювати межі кооперації можна тільки в галузях господарства, які добувають сировину (метал, руду, флюси, хімікати і т. д.)⁶.

Однією з найважливіших умов ритмічної роботи є забезпечення заводів матеріалами, сировиною, паливом, електроенергією. Багаторазові

¹ «Правда» 8 січня 1944, № 7 (9464).

² «Правда» 5 жовтня 1944 р., № 239 (9696).

³ «Правда» 7 грудня 1943 р., № 301 (9437).

⁴ «Правда» 28 квітня 1945 р., № 74 (9845).

⁵ «Правда» 12 червня 1944 р., № 166 (9623).

⁶ Там же.

перебої в поставках сировини і матеріалу в розглянутий період пояснювались не тільки труднощами війни, а і неорганізованістю господарників. За цього, наприклад, велика частина фондів, виділених машинобудівному заводу, не були використані. Це зупиняло підприємства. Загальні зупинки підприємств у період 1943 р. склали 76 160 годин. Річний план виконано лише на 60%¹. Завод ім. Кірова (Пермь) через погане постачання сировини на протязі семи місяців не виконував плану. Відділ постачання потонув у бумагах. Накладні на одержання сировини і матеріалів залежувались на столах тижнями. За просуванням важливих вантажів ніхто не стежив². Таких фактів було чимало. «Правда» критикувала безініціативність і безгосподарність постачальників, вказувала на їх високу відповідальність перед фронтом і країною, закликала працівників-постачальників до безперебійного, зразкового налагодження, промислово-технічного забезпечення підприємств³. Поряд з цим вона вказувала на відірваність технічних керівників заводів від постачання, на зневажливе відношення до постачальників. «Правда» писала про погане становище, коли при створенні моделей нових машин не враховувалися можливості постачання необхідними матеріалами. Органи постачання своєчасно не інформувалися про планування та поставки потрібних матеріалів. Досить часто, говорилося в статті, працівники органів постачання повідомлялись про необхідності матеріалів в останній момент, коли машина вже була в серійному виробництві.

Серйозним гальмом на шляху введення чіткого графіка була плінність кадрів. Це призвело до низького коефіцієнта використання станкового і пресового устаткування і порушення графіка. За 7 місяців 1943 р. простої устаткування в 14 машинобудівних заводах «Главстанкопрому» склали більш як 346 станкогодин, або 30% до виробленого часу⁴. На Уральському турбінному заводі ім. Кірова устаткування використовувалося лише на 75%⁵, на заводі, де директором працював Сисоєв, — на 60—70%⁶ на заводі, де директором був Щоків, — на 70%⁷.

В передових: «Боротися з плінністю робочої сили» (7 вересня 1944 р.), «Важливіші умови дальшого росту соціалістичної індустрії» (24 вересня 1944 р.), «Правда» вказувала, що однією з головних причин плінності кадрів було послаблення боротьби з цим злом. Серйозно перешкоджала зниженню плінності робітничої сили запущеність контролю за виходом на роботу. «Правда» писала, що на багатьох підприємствах контроль за виходом на роботу вівся погано, часто начальники цехів не знали про прогули.

Добиваючись виконання цих важливих рішень партії і уряду, «Правда» писала, що «Прогульники, ледарі обкрадають Червону Армію, лишають її відомої кількості озброєння, боеприпасів і обмундирування. Кожний самовільний прогул є злочин перед фронтом, перед нашою Батьківщиною». Газета підкреслювала, що плінність кадрів, прогули і запізнення нестерпні в мирний час, ще більш нестерпні в грізні дні війни. «Правда» засуджувала тих, хто не враховує інтересів Вітчизни, шукає легкого життя, перебігаючи з одного підприємства на інше, а то і зовсім уникає праці. «Самовільно покинути під час війни за-

¹ ЦДАНГ ф. 7998, оп. № 5, од. зб. 79, арк. 2Л.

² «Правда», 31 травня 1943 р., № 138 (9274).

³ «Правда» 9 вересня 1944 р. № 217 (9674).

⁴ ЦДАНГ, ф. 7998, оп. 3, од. зб. 48, арк. 73.

⁵ ЦПА ІМЛ, ф. 17, од. зб. 1670, арк. 199.

⁶ Там же, зб. 1678, арк. 95.

⁷ Там же, од. зб. 1677, арк. 76.

вод, шахту, транспорт — це означає дезертирство з передового фронту» — писала «Правда». У передовій «Війна вимагає залізної дисципліни» «Правда» писала, що з цими людьми треба поступити згідно заклик В. І. Леніна: «Геть шкурників, геть тих, хто мріє про свою вигоду спекуляцію, про уникнення від роботи, хто боїться необхідних для перемоги жертв»¹. Газета роз'яснювала, що боротьба з плинністю робочої сили зміцнює трудову дисципліну². «Правда» писала, що неувага до дрібних порушень дисципліни створила ґрунт і для грубих її порушень, а також вимагала від парторганізацій проведення самої суворої боротьби з порушенням трудової дисципліни і дезертирством³.

Центральний орган партії вказав на помилку тих партійних та господарських керівників, які вважали, що війна сама по собі дисциплінує людей, що дисципліна установиться сама по собі. «Людей треба наполегливо вчити, — писала газета. — Особливо треба вчити ті мільйони нових робітників і робітниць, які прийшли на підприємство під час війни».

Посилення масово-політичної роботи, а також поліпшення адміністративної діяльності привели до значного зменшення плинності кадрів (див. таблицю).

Динаміка зниження плинності робочої сили по окремих містах і областях у другій половині 1944 р.⁴

Назва областей і міст	Скільки було літунів					
	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Московська	1742	1677	307	479	373	239
м. Москва	727	719	335	230	173	156
м. Горький	724	670	461	321	276	220
Донецька	1002	538	272	379	298	264
Карагандинська	431	344	251	162	99	90
Пермська	820	699	360	218	132	113
Кемеровська	761	631	189	184	90	83
Тульська	565	421	241	165	134	103

Важливе значення в боротьбі за чітку організацію виробництва має робота майстрів — найбільш багаточисленного загалу командирів виробництва. Та це й зрозуміло. Адже ж успіх виконання завдань вирішується в низовій ланці. На підприємствах було багато фактів недооцінки ролі майстрів. Керівники цехів не радились з ними у питаннях виробництва, вмішувались в їх функції, розпоряджались робочими через їх голову. В передових «Середні і малі командири виробництва» і «Командири виробництва» «Правда» глибоко аналізувала недоліки в роботі майстрів. «Правда» писала, що треба поліпшити кваліфікацію майстрів, вимагала від партійних організацій завжди вникати в їх роботу, допомагати розгортати ініціативу, поширювати практичний досвід технічних знань⁵.

У багатьох статтях «Правда» показувала, що великі досягнення деяких підприємств, є результат виховної роботи з майстрами. Серед ма-

¹ «Правда» 22 травня 1943 р. № 130 (9266).

² Там же.

³ «Правда» 7 вересня 1944 р., № 215 (9672).

⁴ ЦПЛ ІМЛ ф. 17, оп. 8, од. зб. 647, арк. 52.

⁵ «Правда» 21 травня 1943 р., № 129 (9265).

теріалів важливе значення мала стаття «Виховання майстрів». У ній говорилось про форми і методи роботи з майстрами на Уралмашзаводі, про формування організаційних навиків. У цій і в інших статтях, особливо в статті І. Гудова «Розмова про майстрів», «Правда» підняла важливу тему про роль майстра як вихователя робітників. Стаття викликала великий інтерес. «Наші майстри та інженери виривали із рук в руки і по декілька разів спільно перечитували цей матеріал», — повідомляли з авіаційного заводу¹. «Велике враження на майстрів нашого заводу зробила надрукована в «Правді» стаття товариша Гудова», — писав директор машинобудівного заводу А. Жезлов. На одному з по-неділків її обсудили на зборах майстрів².

Враховуючи інтерес до цього питання, «Правда» організувала матеріал про працю майстрів, надала всесоюзну трибуну кращим з них для обміну досвідом роботи. Значний інтерес має виступ у «Правді» старшого майстра авіаційного заводу В. Васильєва.

У статті «Молодому майстру» він писав про недооцінку багатьма майстрами своєї ролі на виробництві, про недостатню увагу до зміцнення свого авторитету серед робітників і керівників, про те, що частина майстрів не є прикладом для інших, особливо для молодих. Автор пропонував майстрам придержуватись таких правил, які забезпечували б авторитет на виробництві: приходити на роботу вчасно, чистим, акуратним, підтягнутим, додержувати дане слово; завжди бути ввічливим, витриманим у стосунках з людьми, наполегливо вдосконалювати свої знання, не забувати, що майстер не тільки виробничник але й вихователь. «Правда» широко розповсюджувала цінний досвід роботи з майстрами на Московському автозаводі, на заводі, де директором працював А. Жезлов та ін.³

Значення виступів «Правди» в тому, що вони зосередили увагу партійних і господарських органів на цій проблемі, допомогли знайти головні питання, а також форми і методи роботи по підвищенню ділових якостей молодших керівників підприємства.

Заходи щодо поліпшення роботи з майстрами пропонували Свердловський, Челябінський, Горківський, Куйбишевський, Н-Тагільський обкоми і горкоми⁴.

Отже, в результаті великої організаційної роботи, проведеної Комуністичною партією і її Центральним органом газетою «Правда» була налагоджена чітка, ритмічна робота підприємств. У 1943—1945 рр. підприємства працювали за добовим графіком, не порушуючи його ні на одну годину.

¹ «Правда» 26 листопада 1943 р. № 291 (9427).

² «Правда» 5 грудня 1943 р. № 299 (9436).

³ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 44, од. зб. 279, арк. 25.

⁴ Там же, оп. 43, од. зб. 1679, арк. 3, 4.